Rapport Länsmuseet Gävleborg 2022:10

KVARTERET SYNDICUS

Historisk utredning

Kvarteret Syndicus
Gävle stad och kommun
Gävleborgs län
2022

Ulrika Olsson

Slutrapport
Beställare: Fastighets AB Örebacka

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

KVARTERET SYNDICUS

Historisk analys

Kvarteret Syndicus
Gävle stad och kommun
Gävleborgs län
2022

Rapport 2022:10
Ulrika Olsson

LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Rapporterna finns i PDF-format på www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2022
Omslagsbild: Utsikt från Heliga Trefaldighets kyrktorn mot öster. Kvarteret Syndicus syns i förgrunden. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2022-02-09.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC BY, undantaget kartmaterial: ©Lantmäteriet, dnr I2018/00110.
ISSN 0281–3181
Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Administrativa uppgifter 4

Sammanfattning 5

Karta över utredningsområdet 7

Metod 7

Lagskydd enligt Plan- och bygglagen 8

Gävle Stadslager 9

Riksintresse för kulturmiljövården 9

Utredningsområdets historik 10
- 1700-talet 10
- 1800-tal 13
- Ny stadsplan med rätvinkliga kvarter 16
- Kvarteret Magistern 18
- 1900-tal 24

Kvarteret Syndicus historik 32

Kvarteret Magistern och Sjöhästen läggs ihop med kvarteret Syndicus 34
- Landstinget köper upp kvarter i slutet av 1960-talet 34
- Stadsplanen 1975 40
- Centrumplanen 1975 41

Utredningsområdet idag 41

Källor 48

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Uppdragsgivare:	Fastighets AB Örebacka
Projektledare:	Göran Valtonen, Bylero, Gävle
Länsmuseets dnr:	2022–9/310
Projekttid:	januari - februari 2022
Utförare:	Länsmuseet Gävleborg, Ulrika Olsson

SAMMANFATTNING

Detta uppdrag omfattar den obebyggda delen av kvarteret Syndicus, beläget öster om Heliga Trefaldighets kyrka i Gävle. Kvarteret avgränsas av Drottninggatan, Norra Stapeltorgsgatan, en del av Norra Skeppargatan, Norra Strandgatan och Kaplansgatan. Idag står Fastighets AB Örebacka som ägare av den största delen av kvarteret, bland annat till den obebyggda ytan och till fastigheten som uppfördes i landstingets regi under 1970-talet. Fastighets AB Örebacka har önskemål om att exploatera den obebyggda delen av kvarteret.

Områdets placering inom Riksintresse för kulturmiljövården, Gävle stad (X800), samt i närheten till det äldsta Gävle, innebär att höga krav kommer att ställas på hur ny bebyggelse lämpligast bör utformas. Inför den fortsatta processen finns därför behov av en utredning som visar hur kvarterets bebyggelsestruktur har sett ut genom tiderna. Utredningen är utförd av Ulrika Olsson, byggnadsantikvarie på Länsmuseet Gävleborg på uppdrag av fastighetsägaren. Ingela Broström, byggnadsantikvarie och avdelningschef för den publika avdelningen på museet, har bistått med forskningshjälp.

Med bebyggelsestruktur menas hur kvarteret varit indelat och bebyggt. Utredningen visar volymer i tidigare bebyggelse samt hur gatustrukturen historiskt har sett ut. Primärt har varit att studera kvarteret Syndicus med angränsande kvartersytor och gator från tiden från omkring 1850 fram till idag. Tidsaspekten är satt för att spegla hur området såg ut strax innan stadsbranden 1869 samt hur utvecklingen har skett därefter. Utredningen visar hur bebyggelsen i kvarteret varit relaterad i förhållande till den äldre medeltida bebyggelsestrukturen samt rutnätsstadens bebyggelsestruktur. Under utredningens gång har det visat sig nödvändigt att ta avstamp i kartmaterial redan från 1740-talet, då värdefull information kring aktuell tomt och kvartersindelning framkommit under arkivforskningen. Uppdragstiden sträcker sig från januari till februari 2022, med vissa revideringar gjorda under mars månad.

På en tomtkarta från 1747 framgår att utredningsområdet, förutom mangård och ladugård även utgjordes av en påkostad trädgårdsanläggning, se figur 4. Tomten avgränsas mot väster av dagens Kaplansgatan. Gatusträckningen har lång kontinuitet. Före 1580 utgjorde dagens Gammelbro det enda broläget över ån i centrala Gävle. Via Kaplansgatans sträckning passerade med andra ord landsvägen från Stockholm upp mot det norrländska kustlandet. Den här delen av staden gick oskadd ur stadsbranden 1776. Detta innebär att den medeltida kvartersindelningen - och kanske också gården från tomtkartan 1747 - fanns kvar här ända fram till stadsbranden 1869. Branden förstörde i stort sett hela den norra stadsdelen, men skonade området kring Heliga Trefaldighetskyrkan och gårdarna närmast söder om kyrkan. Utredningsområdet är med andra ord beläget precis i brytpunkten mellan det Gävle som byggs upp efter branden och det bevarade medeltida Gävle. Efter branden regleras de nerbrunna kvarteren och gatorna efter en strikt rutnätsplan fastställd 1870. Kaplansgatan rätas något och dess betydelse som färdväg är fortsatt tydlig i planförslag från tiden. I gatans förlängning mot Gavleån är en bro inritad vilken leder över till den Södra Kaplansgatan. Den nya bron byggds dock aldrig och Kaplansgatan slutar i stället med en rätvinklig kurva där gatan möter Norra Strandgatan, som också den rätades efter stadsbranden.

I rutnätsplanen från 1870 ges kvarteren namn. Kvarteret Syndicus utgjordes av en förhållandevis liten yta i hörnet av Norra Strandgatan – Kaplansgatan. Här uppförde Porterbryggeriet sin anläggning efter branden. Kvarteret norr om detta, delen som utreds inom detta uppdrag, gavs namnet Magistern. Namnet minner om Gävles första gymnasiebyggnad som fram till slutet av 1830-talet låg strax sydöst om kyrkan. Kvarteret Magistern delades i fyra tomter, varav de två östra bebyggdes med två småskaliga gårdar under början av 1870-talet. De två västra tomterna förblev dock obebyggda och i ägo av garvaren L.A. Matton som anlade en trädgård på dessa två

tomter. Trädgården skyddades genom ett ljust målat träplank som sträckte sig efter gatulinjen mot Kaplansgatan. I slutet av 1920-talet skänkte familjen Matton en yta i kvarterets nordvästra hörn till Heliga Trefaldighets församling. Här låter de bygga sitt nya församlingshus S:t Ansgars hus, som stod klart 1930.

Under mitten av 1900-talet påbörjas på många håll i Gävle sanering av bebyggelsen som uppfördes efter stadsbranden. Småskaliga gårdar, bestående av bostadshus i två våningar med tillhörande små uthus, ersätts av större flerbostadshus. Bebyggelsen och bebyggelsestrukturen i kvarteren Magistern och Syndicus är till stor del bevarad ända in på slutet av 1960-talet. Då köper landstinget upp flera kvarter söder om Drottninggatan, bland dessa kvarteren Sjöhästen, Syndicus och Magistern. De tre tidigare kvartersnamnen slås samman till ett och samma namn: Syndicus. I stadsplanen från 1969 går planerna för kvarteret att följa. Här ska landstinget uppföra tre nya förvaltningsbyggnader, tänkta att byggas i olika etapper. Den obebyggda ytan inom kvarteret Syndicus ska användas som parkeringsyta i väntan på att kvarteret är fullbebyggt. Enligt stadsplanen från 1969 är en av målsättningarna att hålla nere byggnadsvolymerna i de framtida förvaltningsbyggnaderna, så att de i både skala och gestaltning ska underordna sig den befintliga miljön. En annan målsättning är att behålla visionen av små kvarter med mellanliggande gränder.

Vid tiden för den ovan nämnda stadsplanen från 1969 råder en stark framtidstro vilken yttrar sig inte minst i stadsplaneringen för den ökande bilismen. För att ge plats till trafiken planeras därför en breddning av Kaplansgatan, till Kaplansgatsleden. Av den anledningen ses det som nödvändigt att riva S:t Ansgars hus. Rivningen av S:t Ansgars hus är också nödvändig för att ge plats till en av landstingets förvaltningsbyggnader.

Breddningen av Kaplansgatan genomförs aldrig, mycket tack vare motreaktionen som sker mot den ökande bilismen och rivningsvågen - en rektion som drog fram inte bara i Sverige, utan även i stora delar av Europa. I centrumplanen från 1975 markeras S:t Ansgars hus som omistlig. Samma år står landstingets första förvaltningsbyggnad klar. Kvarterens tidigare små skalor i såväl byggnader som kvarter slås till stor del sönder i och med uppförandet av den första byggnadsenheten. Byggnadens norra långsida uppförs i linje med Kyrkogatan, med västra gaveln och södra långsidan långt indragna från gatulinjerna. Den långa byggnaden uppförs över de två tidigare kvarteren Syndicus och Sjöhästen och blockerar därmed Norra Stapeltorgsgatans utfart mot Norra Strandgatan. Rutnätsplanen görs genom exploateringen till viss del också otydlig i Kyrkogatans förlängning mot Kaplansgatan, då Kyrkogatan här utformas till ett smalt gångstråk med markbeläggning av plattor. Under andra halvan av 1970-talet uppför det kommunala bostadsbolaget Gavlegårdarna en byggnad i kvarteret Syndicus nordöstra hörn, på en yta som de förvärvat från landstinget. Byggnaden rymmer både handel och bostäder.

Därefter sker aldrig några fler byggnadsetapper i landstingets regi. Under alla år har en stor del av kvarteret Syndicus använts som parkering. Ytan avgränsas mot väster genom en gjuten mur innan en grönyta med en trädrad tar vid innan Kaplansgatan.

Målsättningen i 1969-års stadsplan, att anpassa nya byggnader i både skala och gestaltning till den befintliga miljön samt att bibehålla visionen av små kvarter, efterlevdes aldrig. Rutnätsplanens tydlighet är till stor del förlorad inom kvarteret Syndicus. Idag finns en mängd olika linjer att förhålla sig till vid framtida exploateringar eller andra förändringar i kvarteret, se figur 46.

KARTA ÖVER UTREDNINGSOMRÅDET

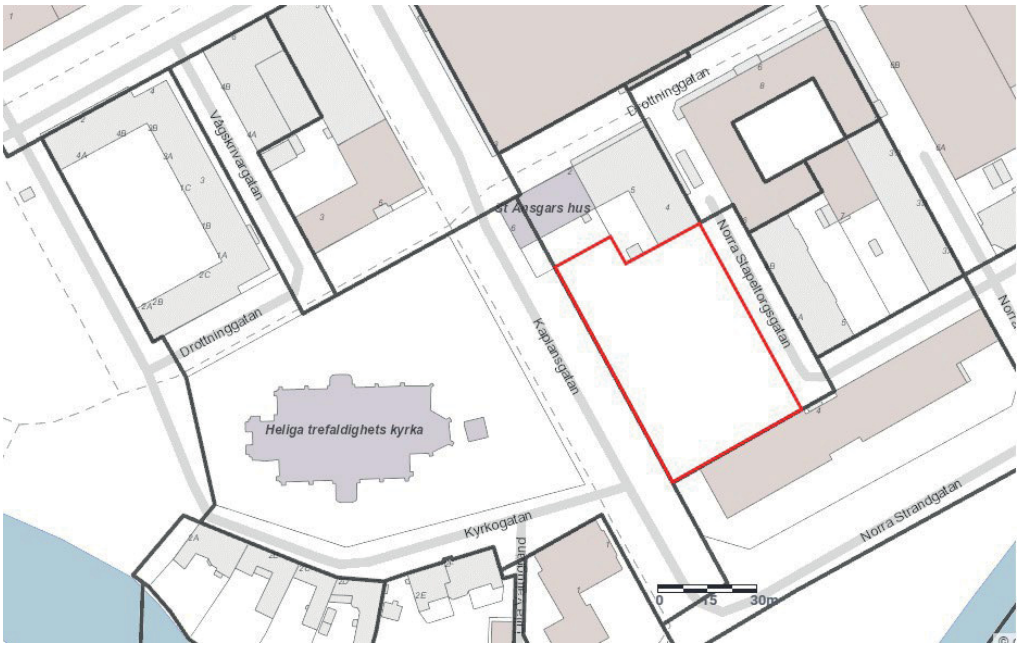

Figur 1. Utredningsområdet utgörs primärt av den idag obebyggda ytan inom rödmarkerad gräns. Ytan används som parkeringsyta sedan slutet av 1960-talet. För förståelsen av hela kvarterets historia har det varit nödvändigt att studera hela kvarteret samt intilliggande kvarter. Kartbilden är tillhandahållen av projektledaren.

Figur 2. Den obebyggda ytan syns omedelbart öster om Kaplansgatan. Foto från Heliga Trefaldighetskyrkans torn av utredaren, 2022-02-09.

METOD

För att kunna presentera hur kvarterets bebyggelsestruktur sett ut genom tiderna har äldre stadskartor studerats. De flesta av dessa finns på Kommunarkivet i Gävle. Den äldsta kartan som använts inom detta uppdrag är från 1740-talet. Det har varit nödvändigt att gå så långt tillbaka i tiden för att få en bild av hur området var bebyggt innan det förstördes av stadsbranden 1869. En geometrisk avritning från 1747, ur Lantmäterimyndigheternas arkiv, föreställande en tomt inom en del av aktuellt

utrednings område är mycket intressant utifrån att den här delen av staden skonades från stadsbranden 1776. Det innebär att bebyggelsen som fanns här vid tiden innan stadsbranden 1869, möjligen uppfördes så tidigt som direkt efter stadsbranden 1569, då den här delen av staden förstördes vid en brand.

Bygglovsritningar och Byggnadsnämndens nämndsprotokoll har studerats på Kommunarkivet i Gävle. Husförhörslängder från Heliga Trefaldighets församling i Arkiv Digital har gett värdefull information. Historiska fotografier, sorterade utifrån både kvartersnamn och gatunamn har studerats i både kommunarkivets och länsmuseets samlingar.

LAGSKYDD ENLIGT PLAN- OCH BYGGLAGEN

Utredningsområdet inom Kvarteret Syndicus ligger inom stadsplanen KV.SYNDICUS M. FL., NORRA, fastställd 1975. Planen upprättades i samband med att kvarterets nordöstra del skulle bebyggas för handel och bostäder. Planen innefattar en yta inom Drottninggatan, Norra Stapeltorgsgatan, Kyrkogatan och Kaplansgatan. Den yta som nu är aktuell för exploatering betecknas i planen som *Allmänt ändamål*, med byggrätt.

Innan denna stadsplan rådde stadsplanen KV. MAGISTERN, SYNDICUS, SJÖBODEN M. FL., fastställd 1969. Planen omfattar ett något större område och togs fram inför att landstinget hade förvärvat tomterna inom kvarteren Sjöhästen, Syndicus och Magistern för att där uppföra nya förvaltningsbyggnader. Innan planändringen utgjordes kvarteret Syndicus endast av den kvadratiska tomten i hörnet av Norra Strandgatan – Kaplansgatan, men i och med fastighetsköpet slogs de tre tidigare kvartersnamnen samman till ett: Syndicus. Kvartersnamnet hade sin tillkomst i stadsplanen från 1870. Det rektangulärt formade kvarteret som aktuell utredning fokuserar på, hette vid tiden Magistern, även detta kvartersnamn med tillkomst i stadsplanen från 1870.

Enligt planbeskrivningen är strävan att hålla nere byggnadsvolymerna i de nya förvaltningsbyggnaderna, så att de i både skala och gestaltning ska underordna sig den befintliga miljön. En målsättning i planen är också att behålla visionen av små kvarter med mellanliggande gränder. I stadsplanen från 1969 preciseras bestämmelser för flera utbyggnadsetapper för landstingets förvaltningsbyggnader. Den första byggnaden att uppföras var som tidigare nämnts byggnadskroppen utefter Norra Strandgatan. I planen finns även byggrätter för ytterligare två byggnadskroppar ut mot Kaplansgatan och Drottninggatan. Den sistnämna delen förutsatte en rivning av S:t Ansgars hus. Syftet med en rivning var dels att ge utrymme för en ny byggnad, dels för att ge plats för den planerade breddningen av Kaplansgatan, till Kaplansgatsleden. Den idag obebyggda ytan i kvarterets mitt gavs i planen beteckningen *Område för allmänt ändamål* med viss byggrätt, men under en övergångsperiod skulle ytan användas för parkeringsändamål.

I stadsplanen fastställd 1975 hänvisas tillbaka till stadsplanen från 1969 som medgav rivning av S:t Ansgars hus. I planbeskrivningen framgår dock också att arbetet med framtagande av en centrumplan pågår och att det i denna ges möjlighet till ett bevarande av S:t Ansgars hus genom att Kaplansgatsledens dimensioner minskas i förhållande till de som anges i 1969-års stadsplan.

GÄVLE STADSLAGER

Utredningsområdet ingår i fornlämning L1951:5633 - Gävle Stadslager. Fornlämningen rymmer de centrala delarna av Gävle. Inom området kan kulturlager från sen medeltid, 1500- och 1600-tal förväntas. Alla grävningsarbeten inom området kräver tillstånd från Länsstyrelsen Gävleborg.

RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN

Utredningsområdet inom Kvarteret Syndicus ingår i Riksintresse för kulturmiljövården Gävle stad (X800). Gävle stad är av riksintresse för kulturmiljövården som Norrlands viktigaste handels- och sjöfartsstad under medeltiden fram till 1800-talet. Gävle är också gammal residensstad samt har fungerat som utförselhamn för Bergslagen. I modern tid har Gävle utmärkt sig som en framstående industristad. Staden speglar stadsbyggnadsutvecklingens olika faser från 1500-talet fram till idag.

Länsstyrelsen Gävleborg tog 2015 fram ett kunskapsunderlag för riksintresset där ett antal värdebärare preciseras. Kvarteret Syndicus ligger inom rutnätsplanen som tillkom efter branden 1869 och de värdebärare som är direkt tillämpliga för planområdet är:

- De långa siktlinjerna i det flacka stadslandskapet
- Husfasaderna generellt i liv med gatan
- Rutnätet
- Hushöjder generellt från två till fem våningar
- De smalare bakgatorna med mer uppbruten struktur och ofta lägre hushöjder.

Direkt väster om Kaplansgatan möter utredningsområdet ett annat och äldre karaktärsområde i riksintresset: Å-rummet med det äldsta Gävle. Väsentliga värdebärare för detta område som är tillämpliga för det aktuella planområdet är:

- Det äldsta Gävle med det ålderdomliga, oregelbundna gatumönstret. Strukturen i gatumönstret utför rester av ett äldre bebyggelsemönster som anpassats efter åns lopp.
- Den medeltida kyrkoplatsen. Troligtvis platsen för stadens första etableringar.
- Den äldre och modernare institutionsbebyggelsens representativa placering vid ån.

UTREDNINGSOMRÅDETS HISTORIK

Utredningsområdets historik presenteras nedan genom ritningar, kartor och fotografier. För att få en bild av hur området har utvecklats genom tiderna sker avstamp redan i 1741 års stadskarta.

1700-talet

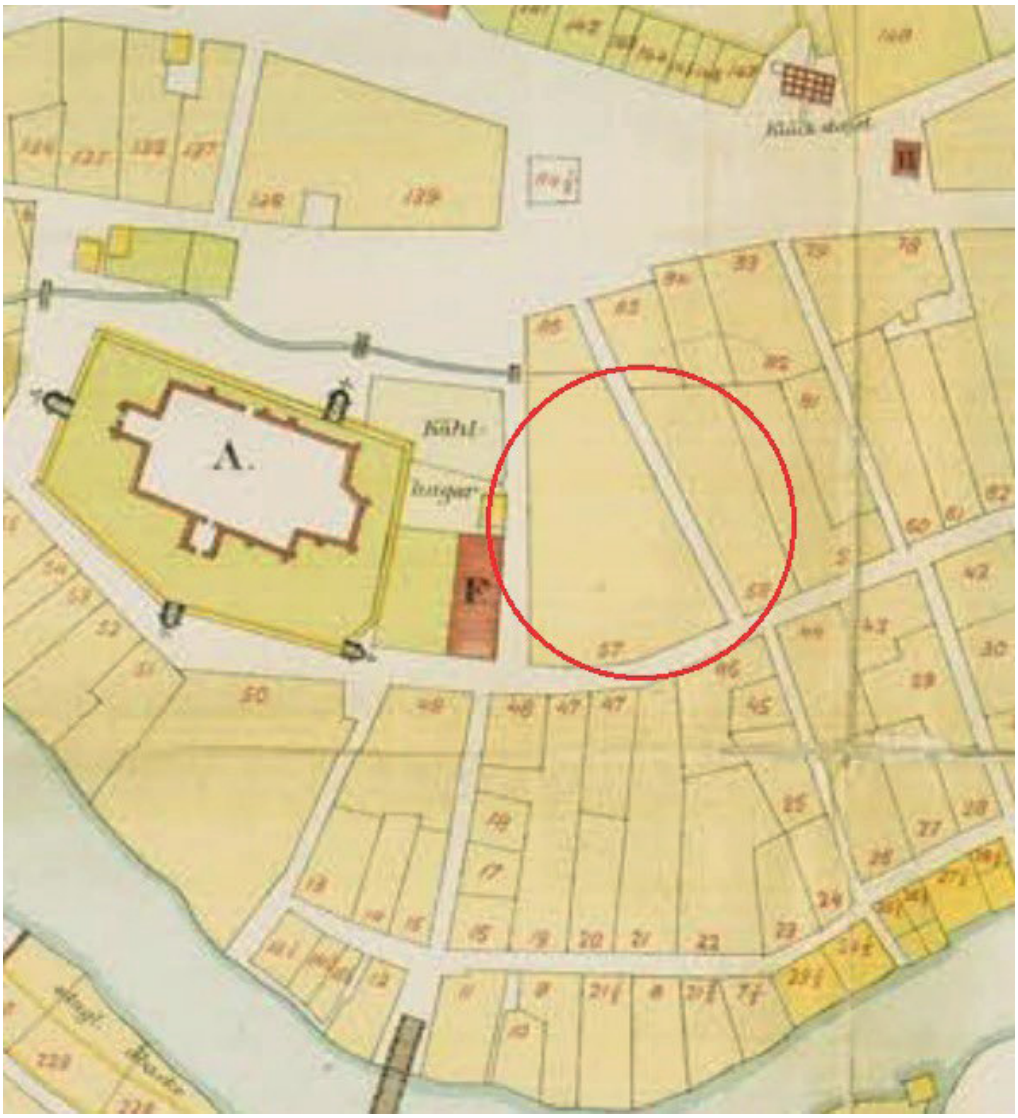

Figur 3. Utsnitt från stadskartan Grundritning öfver Stapel Staden Gefle upprättad av Lantmätaren Lars C. Lindeborg, 1741–1747. Läget för dagens Gammelbron syns längst ner i ritningen. Ur Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt V:14 1:3.

Det nu aktuella området är inringat på grundritningen över Gävle stad, upprättad 1741–1747. Den tårtformade tomten skär ungefär tvärs över utredningsområdet. Som synes är Gävle stad vid tiden uppbyggd enligt en medeltida kvartersindelning med långsmala tomter. Strax norr om Storkyrkan, numer Heliga Trefaldighets kyrka, löper Stadsdiket in över aktuellt kvarter. Diket ledde vatten från området kring dagens Stortorg, som vid tiden utgjordes av ett kärr. Den öppna ytan norr om tomten utgörs av Stapeltorget. Namnet minner om den rivna klockstapeln som låg på platsen och som finns med på 1706-års karta. Byggnaden markerad med ett F sydöst om kyrkan är Gävles äldsta gymnasiebyggnad som uppfördes på platsen 1671 och var i bruk fram till 1838 då den nya gymnasiebyggnaden stod klar på platsen för nuvarande Frimurarhuset. Den gamla gymnasiebyggnaden flyttades till Hemlingby där byggnaden fortfarande finns kvar och används som bostadshus.

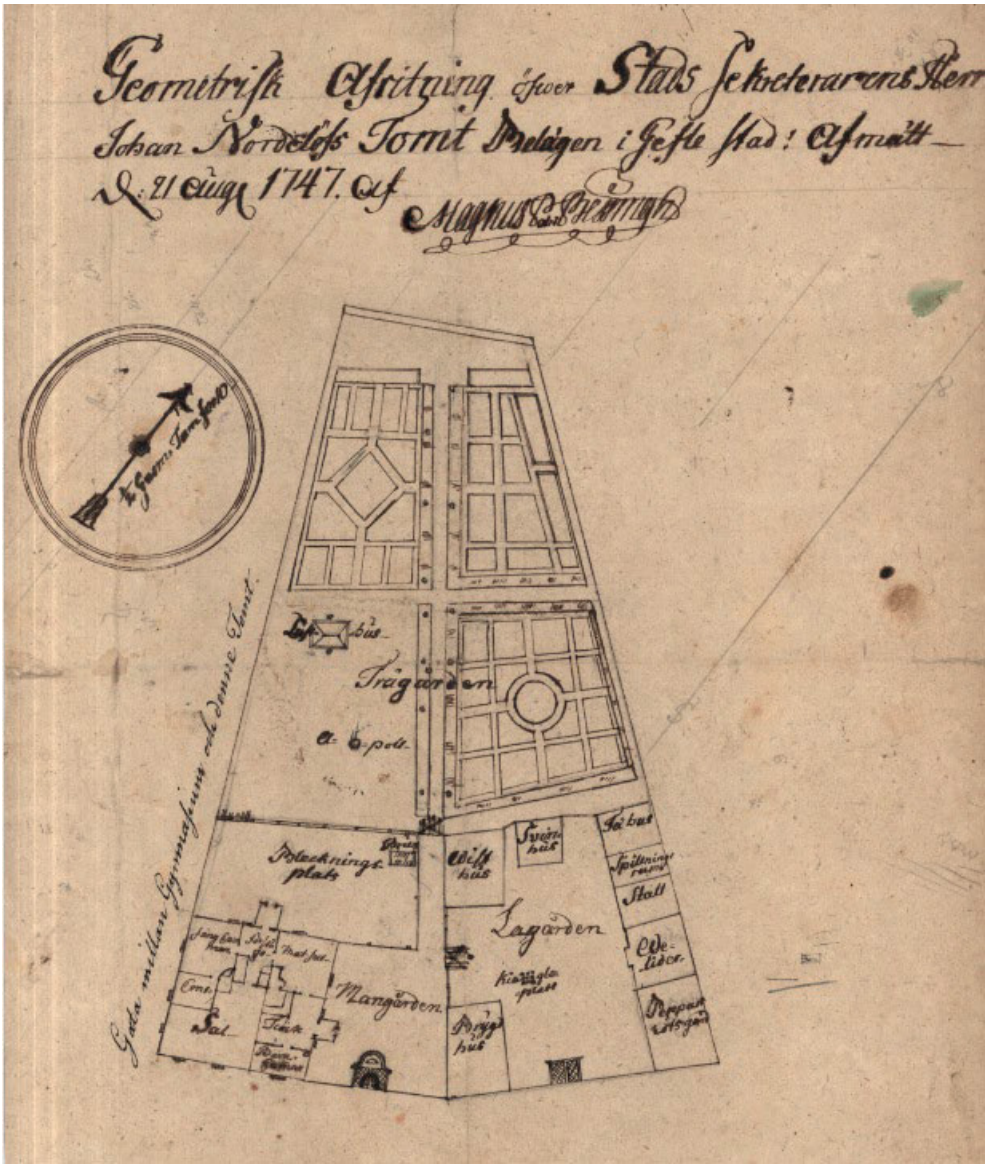

Figur 4. Geometrisk avritning öfwer Stads Sekreterarens Herr Johan Nordelöfs Tomt Belägen i Gefle stad: afmätt d: 21 Aug 1747. Notera nuvarande Kaplansgatans dragning väster om tomten. Ur Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 21-gäs-37.

Tomtritningen från 1747 visar tomten i den tårtbitsliknande delen på kartan i figur 3. I tomtens södra del, mot Kyrkogatan, ligger mangården och ladugården med alla dess olika delar. Portarna till byggnaderna är sedvanligt utritade på ritningen. Norr om mangården öppnar sig en yta kallad ”Bleckningsplats”, vilket motsvarade en yta för blekning av linne och andra textilier. I ytans nordöstra hörn finns en brunn. Notera att den öppna ytan på ladugårdsbacken är benämnd ”Kägleplats”. Här spelades med andra ord kägla. Norr om ytan för blekningsplatsen och norr om ladugården öppnar sig resten av tomten i form av tre olika delar av anlagd trädgård, möjligen kryddgårdar, med gångsystem i strikta och dekorativa mönster. Närmast mangårdens delar är trädgårdsdelen förmodligen mer fri i form av en park. Inom denna yta ligger ett lusthus. Vänster om tomten står ”Gata mellan Gymnasium och denne Tomt”, vilken utgörs av dagens Kaplansgatan. Gatudragningen har lång kontinuitet. Före 1580 utgjorde dagens Gammelbron det enda broläget över ån i centrala Gävle. Här passerade landsvägen från Stockholm upp mot det norrländska kustlandet.

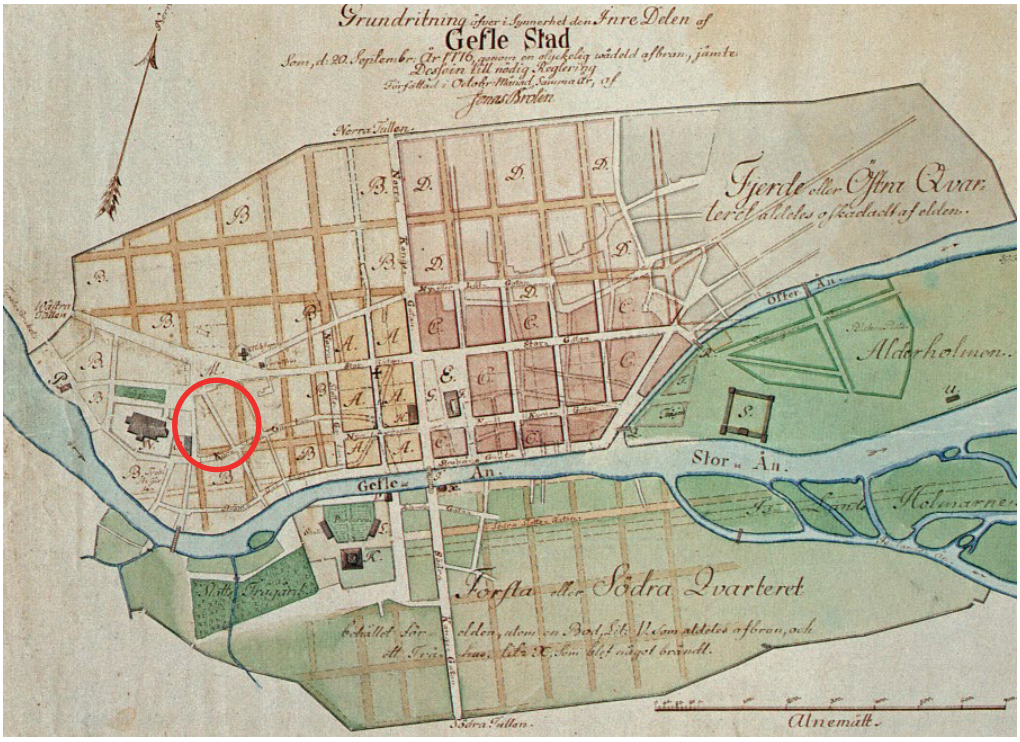

Figur 5. Grundritning öfver i synnerhet den Inre Delenaf Gefle Stad som d. 20 septembr. år 1776, genom en olyckelig wådeld afbran, jämte dessein till nödig reglering. Beskuren del av ritning. Ritning från Uppsala Universitets Bibliotek Akt 930.

Stora delar av staden brann 1776 och efter branden upprättas en ny stadregleringsplan. Kvarteren i staden är på ritningen ovan betecknade med A, B, C och D. A visar de avbrända kvarteren öster om Norra Slottsgatan och de avbrända delarna, C, runt Storgatan, vilket motsvarar dagens Drottninggatan. B betyder bevarade kvarter och D skadade kvarter. De avbrända kvarteren ges ett rätvinkligt gatumönster medan den äldre bebyggelsen bevaras i det gamla, mer oregelbundna mönstret. Stadsdiket tycks igenlagt. Tårtbitstomten inom utredningsområdet ligger inom området betecknat B som undkom branden. Det är sannolikt att gården som ritats av på tomtkartan från 1747 fortfarande ligger kvar på tomten vid tiden för stadsregleringsplanen.

Figur 6. Texten under den tecknade bilden lyder: Utsigt af Stapeltorget och stora kyrkan i Gefle stad. Ritad å stället och wälment föräradt åt herr Ahlström af D L d 21 november 1829. Avfotograferad av Gustaf Reimers okänt år, foto ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

Den tecknade bilden från 1829 är en av få avbilder vi har på bebyggelsen i kvarteret som nu är under utredning. Illustrationen visar Stapeltorget mot väster. Bebyggelsen i utredningsområdet syns till vänster i bild, närmast kyrkan. Gränden som leder in mellan husen till vänster är förmodligen den snedställda gränd som vi sett på tidigare kartbilder, se exempel figur 3. Bebyggelsen tycks bestå av relativt små hus i två våningar med vind. Husen är till största del uppförda i trä.

Figur 7. Karta öfver staden Gefle 1858. Kartan är beskuren. Notera Kaplansgatans läge från nuvarande Gammelbron. Kyrkogatans dragning är i stort den samma som idag, medan Norra Strandgatan ännu inte har rätats. Ur Gävle Kommunarkivs samling.

Kartan från 1858 upprättades ett tiotal år före 1869 års stadsbrand som kom att ödelägga det mesta av den norra stadsdelen. Den tårtformsliknande tomten har utökats i bredd mot söder och den tvärgående gatan öster om ytan, Kaplansgränd, har sin mittpunkt ungefär i läget för dagens Norra Stapeltorgsgatan. Tomtens västra del följer fortfarande Kaplansgatan. Ytan där gymnasiebyggnaden tidigare var belägen är tom – byggnaden är flyttad till Hemlingby.

Figur 8. Genom Gävle kommunarkivs tjänst Interaktiv forskningskarta ser vi 1858 års karta på dagens kvarterskarta. Bilden ger en god uppfattning om kvarterets dåvarande form i förhållande till dagens rektangulära form. Zoomad avfotografering från Gävle kommunarkivs webbtjänst Interaktiv forskningskarta.

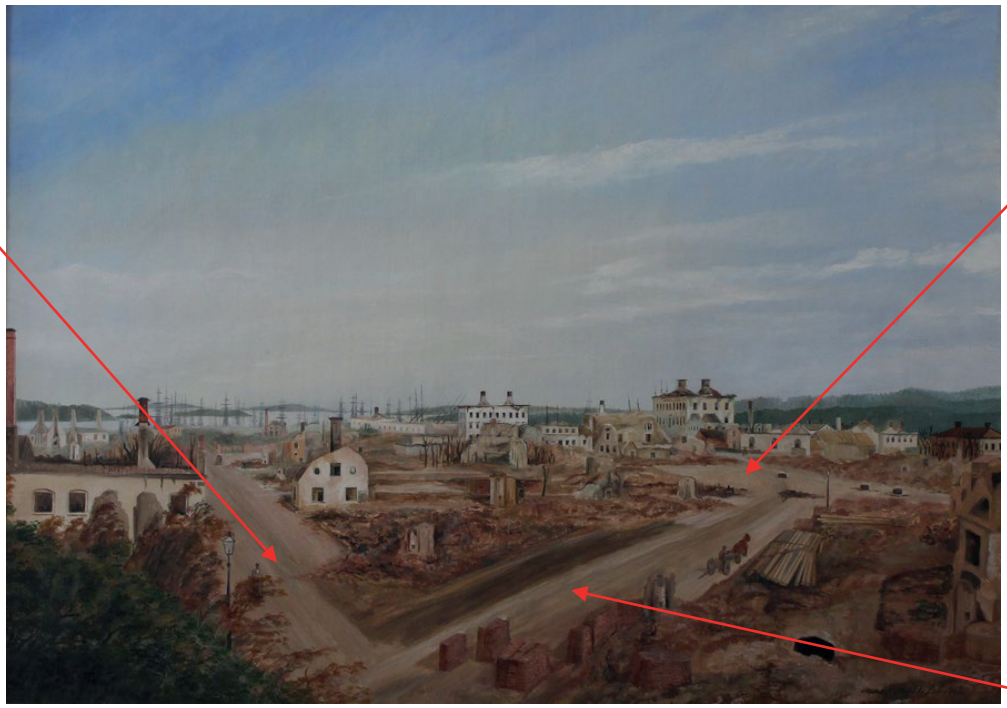

Figur 9. Oljemålning, av J. O. F. Broström, "Gävle efter branden 1869", visar Ruddammsgatan (eller Nygatan) till vänster (1) och Stapeltorget (2) till höger. Gatan som sträcker sig upp mot Stapeltorget bör vara Kaplansgatan (3). Den mörka byggnaden med brutna gavelspetsar till höger är Berggrenska gårdens huvudbyggnad som var en av få byggnader som gick oskadd ur branden. Målning i Länsmuseet Gävleborgs samling, beteckning i Digitalt Museum: XLM.04047

Figur 10. Gävle efter branden 1869, foto från kyrktornet mot öster. Möjligen finns aktuellt utredningsområde med i bildens främre del. Foto K 86–1928 ut Länsmuseet Gävleborgs fotosamling.

Lördagen den 10 juli 1869 brinner Gävle. I princip hela den norra stadsdelen förstörs. Stora kyrkan, eller dagens Heliga Trefaldighets kyrka och kvarteren kring kyrkan undkommer branden. Det samma gör huvudbyggnaden på Berggrenska gården och de östra delarna av Alderholmen. Förmodligen är det de höga träden kring områdena som göra att branden inte når fram. Med en avbrunnen stadsdel blir det möjligt att diskutera nya stadsbyggnadsideal.

Ny stadsplan med rätvinkliga kvarter

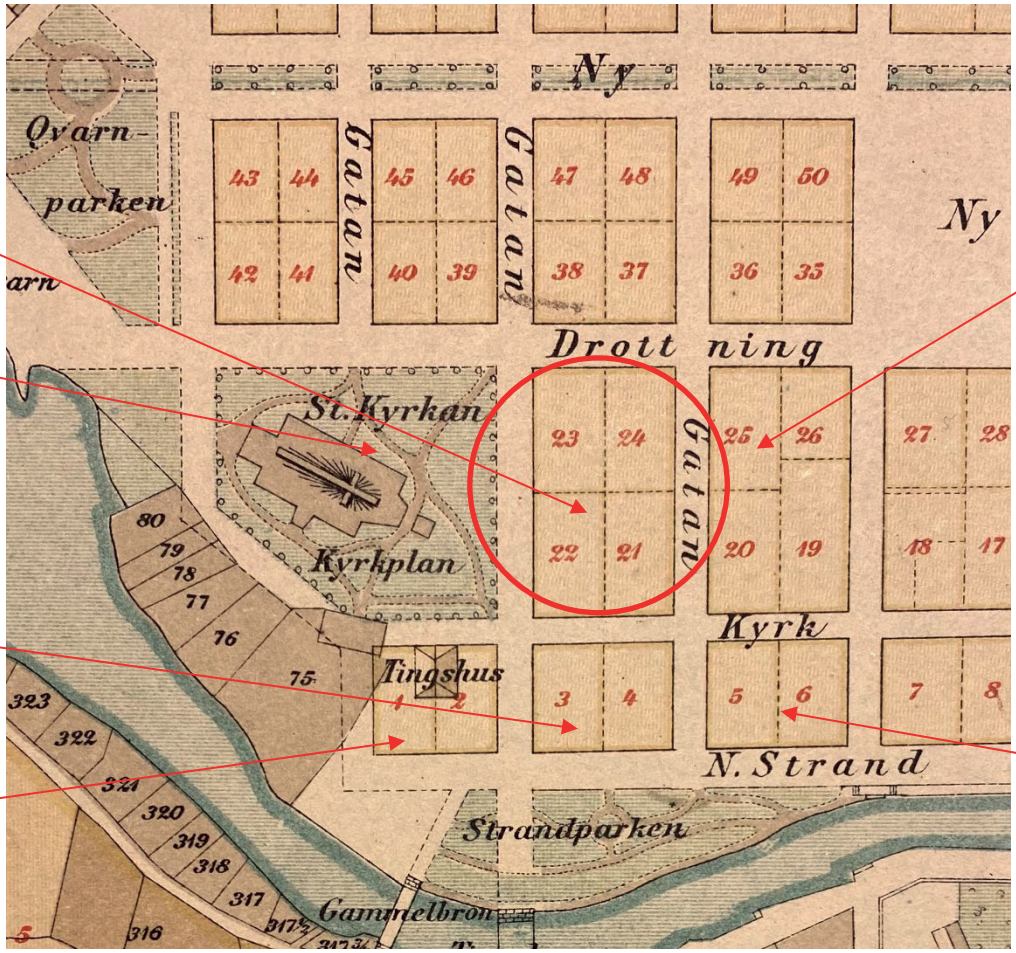

Figur 11. Utsnitt ur stadskarta över Gävle upprättad efter stadsbranden 1869. Staden byggs upp efter ett strikt rätvinkligt mönster. Stadsplanen antogs 1870, denna karta är dock från 1880-talet. Notera att Kaplansgatan fortsätter i rak linje ner mot Gavleån och en ny bro är inritad. Till vänster om den syns Gammelbron. Kartan förvaras på Kommunarkivet i Gävle.

1: Kvarteret Magistern

2: Kvarteret Syndicus

3: Kvarteret Stadsdiket

4. Kvarterets Sjöhästen

5: Kvarteret Martin Luther.

6. Kvarteret Notarius

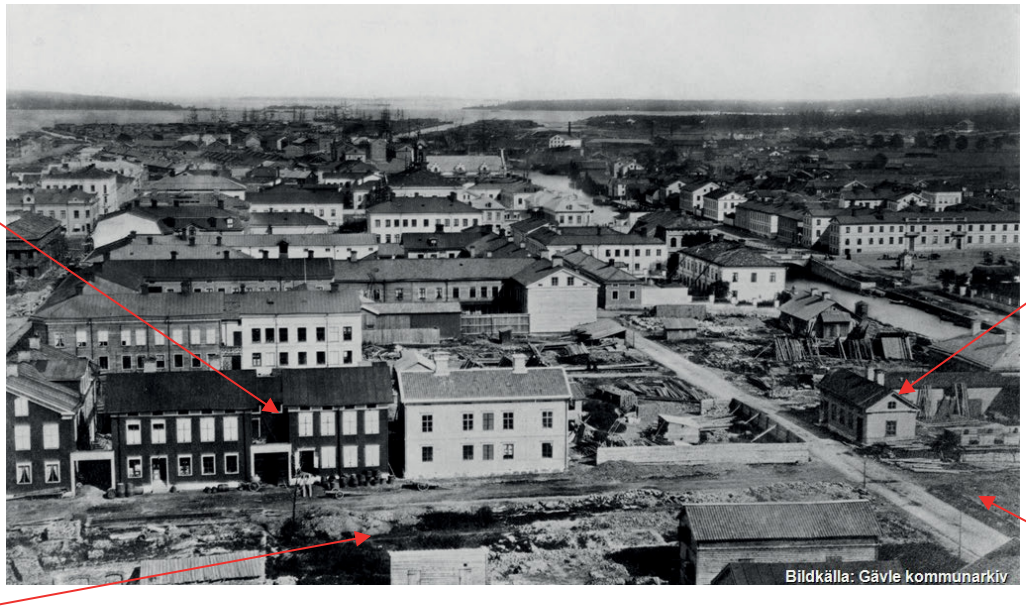

Figur 12. Efter branden byggs staden snabbt upp igen. Fotot är taget från Heliga Trefaldighets kyrktorn 1872. Fotografi ur Gävle kommunarkivs samlingar.

1: Kvarteret Magistern

2: Kvarteret Stadsdiket

3: Kvarteret Syndicus

4: Kvarteret Sjöhästen

Efter branden regleras de nerbrunna kvarteren och gatorna efter en strikt rutnätsplan fastställd 1870 (figur 11.) Rutnätsplanen möter den bevarade medeltida tomtstrukturen kring kyrkan och gårdarna söder om kyrkan. vilka alla undkom branden. Kyrkans parkliknande miljö med uppvuxna lövträd avslutas mot Kaplansgatan som får markera gräns mellan det nya och det gamla Gävle. På stadskartan i figur 11 rätas Kaplansgatan och ges en fortsatt sträckning rakt ner mot Gavleån. En ny bro ritas in i gatans förlängning. På södra sidan ån fortsätter Södra Kaplansgatan. Väster om den nya bron finns på stadskartan den gamla bron kvar, benämnd som just Gammelbron. Någon ny bro i Kaplansgatans förlängning byggs dock aldrig. Gammelbron bevaras i sitt gamla läge.

De nerbrunna delarna av staden byggs snabbt upp efter branden. Inspirationen till den nya stadsplanen hämtas från europeiska storstäder som Paris och Wien. Det rätvinkliga gatunätet bryts på några håll upp med breda gator med trädplanteringar, så kallade esplanader. Planteringarna hade som uppgift att rena den förorenade luften i staden, men också att fungera som brandskydd i händelse av nya bränder. Lindarna kring Heliga Trefaldighets kyrka bidrog förmodligen i hög grad till att kyrkan klarade sig från branden 1869.

De nya reglerade kvarteren närmast öster om Heliga Trefaldighets kyrka ges namn som minner om det gamla Gävle. Kvarteret på östra sidan Kaplansgatan ges namnet Magistern, som ett minne av Gävles första gymnasium som fram till 1838 låg utanför kyrktomtens sydöstra hörn. Kvarteret öster om Magistern ges namnet Stadsdiket, som ett minne av diket, vilket förmodligen lades igen vid uppbyggnaden av staden efter 1776 års brand. Kvarteret Magistern delas i fyra tomter med nummer 21, 22, 23 och 24. Kvarteret Syndicus, söder om Magistern, delas i två tomter, nummer 3 och 4.

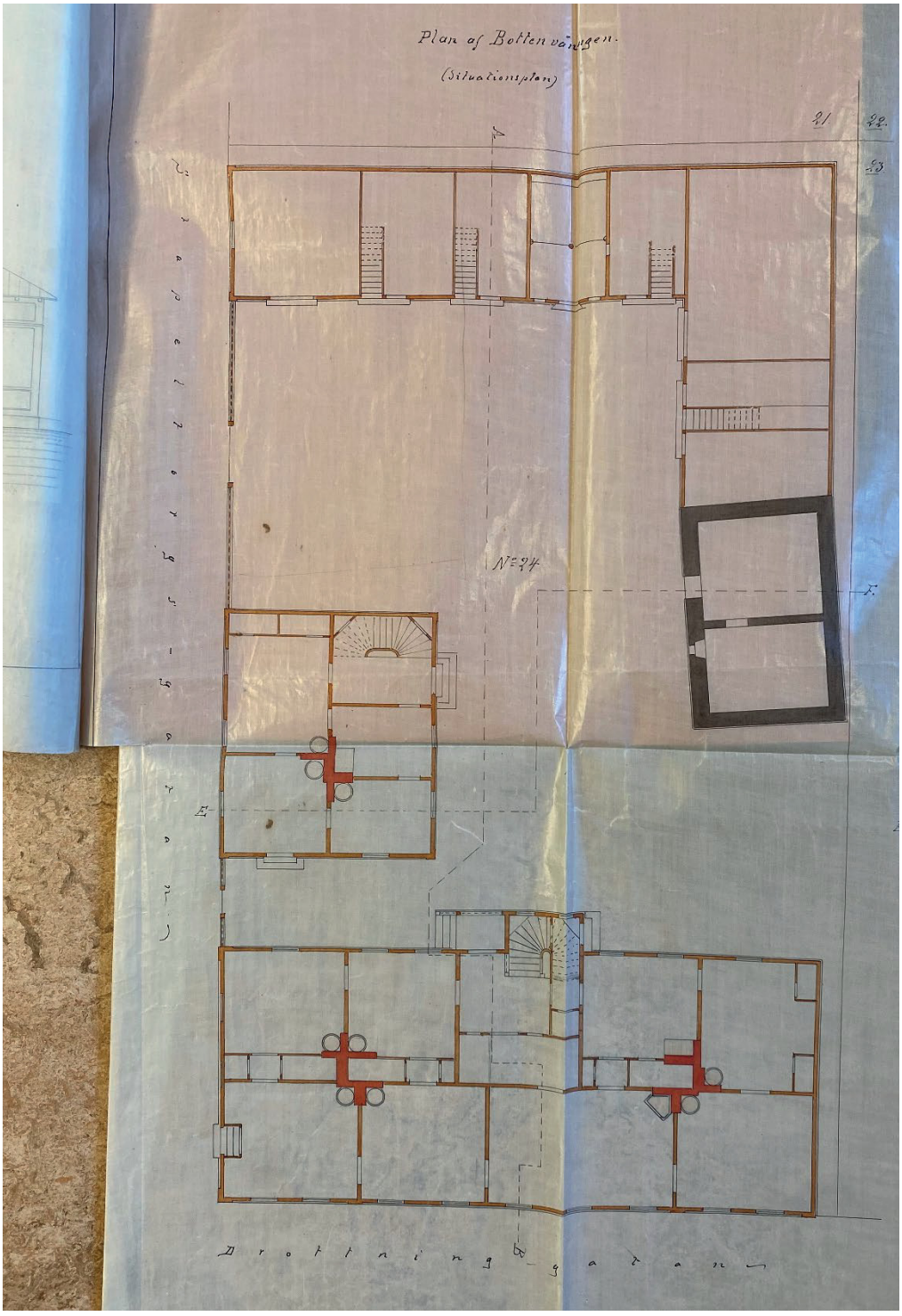

Figur 13. På tomt nummer 24 (se figur 11) bygger Brukspatron Herr A. P. Landin upp sin gård efter stadsbranden 1869. Notera att planritningen är vänd med söder uppåt. Drottninggatan är längst ner i bild och Norra Stapeltorgsgatan till vänster. Ritning daterad 1872 ur Gävle kommunarkivs samlingar.

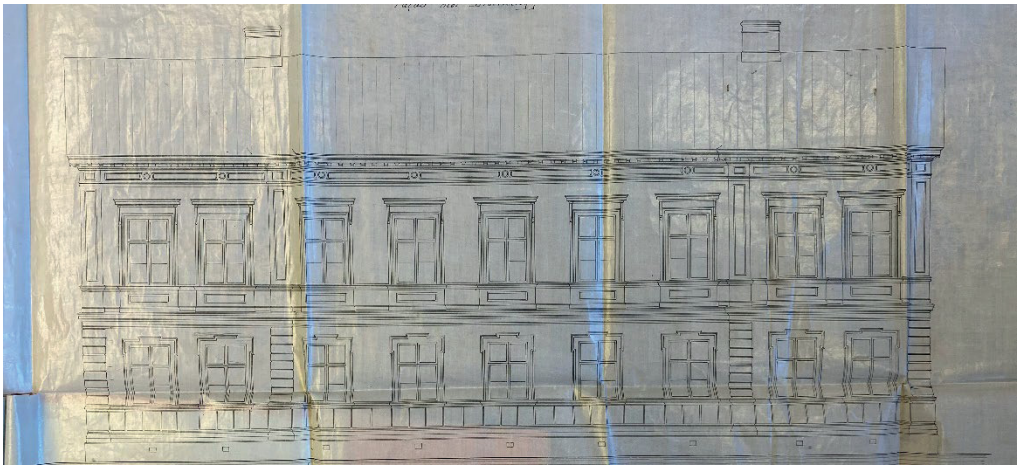

Figur 14. Bostadshuset till Brukspatron Herr A. P. Landin uppförs utefter Drottninggatan, på tomt 24. Ritning daterad 1872 ur Gävle kommunarkivs samlingar.

Figur 15. Gården på tomt nummer 24 sedd från Norra Stapeltorgsgatan. Huvudbyggnadens gavel till höger. Ritning daterad 1872 ur Gävle kommunarkivs samlingar.

Kvarteret Magistern delas i fyra tomter, enligt figur 11. De tidigaste ritningarna för nya gårdar inom kvarteret gäller bebyggelsen inom tomten nummer 24. Ritningarna är från 1872 och det är Brukspatron Herr A. P. Landin som bygger sin gård här. Alla byggnader uppförs av trä i tidstypisk 1870-tals stil. Listverk markerar husens olika delar och våningar. Huvudbyggnaden, med den norra långsidan belägen utefter Drottninggatan, uppförs i två våningar med inredd vind. Fasaderna reveteras, putsas.

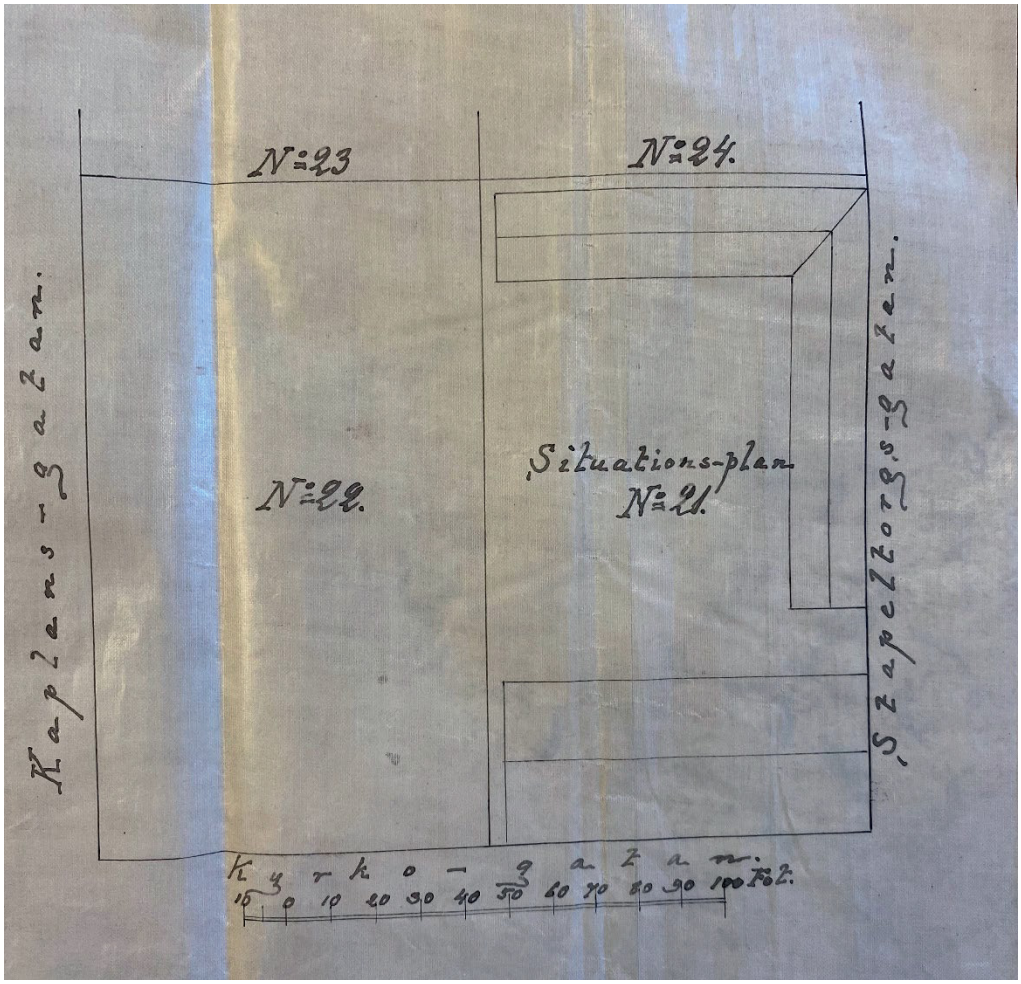

Figur 16. På tomt nummer 21 (se figur 11) bygger garvaren Lars Andreas Matton upp sin gård efter stadsbranden. Bostadshusets långsida vetter mot Kyrkogatan. Ritning daterad 1873 ur Gävle kommunarkivs samlingar.

Figur 17. Garvarfamilj Mattons bostadshus med långsidan mot Kyrkogatan. Ritning daterad 1873 ur Gävle kommunarkivs samlingar.

Garvaren Lars Andreas Matton uppför sin nya gård på tomt nummer 21. Även innan branden hade Matton sin bostad här, men i motsvarande läge för tomt nummer 22, en tomt som förblir i hans ägo även efter branden. Mattons nya bostadshus uppförs i trä i en våning. Den södra långsidan vetter mot Kyrkogatan. Mot Norra Stapeltorgsgatan och i vinkel mot tomt 24 uppförs en uthuslänga av trä i en våning.

Innan branden hade Matton sitt tidigaste garveri i hörnet av Norra Strandgatan - Kaplansgatan, kvarteret som efter branden gavs namnet Syndicus. Garveriet byggdes dock aldrig upp här igen efter branden, utan gavs ett nytt läge utefter Södra Skeppsbron dit många små och större industrier etablerades efter branden.

Enligt husförhörslängden för 1866–1870 ägs tomten med nummer 23 av spegelfabrikören och glasmästaren Jakob Hallengren, vilken innan branden haft sin bostad i motsvarande läge. Dock bygger aldrig Hallengren upp någon ny gård på denna tomt, vilket inte hör till någon ovanlighet. Det är många tomter som byter ägare i staden efter branden. Enligt husförhörslängden från åren 1871–75 finns ingen ägare angiven till tomt 23, något som gäller även för husförhörslängderna för 1891–95. Sedan tar husförhörslängderna slut. Förmodligen köper Matton upp tomt nummer 23 i ett senare skede.

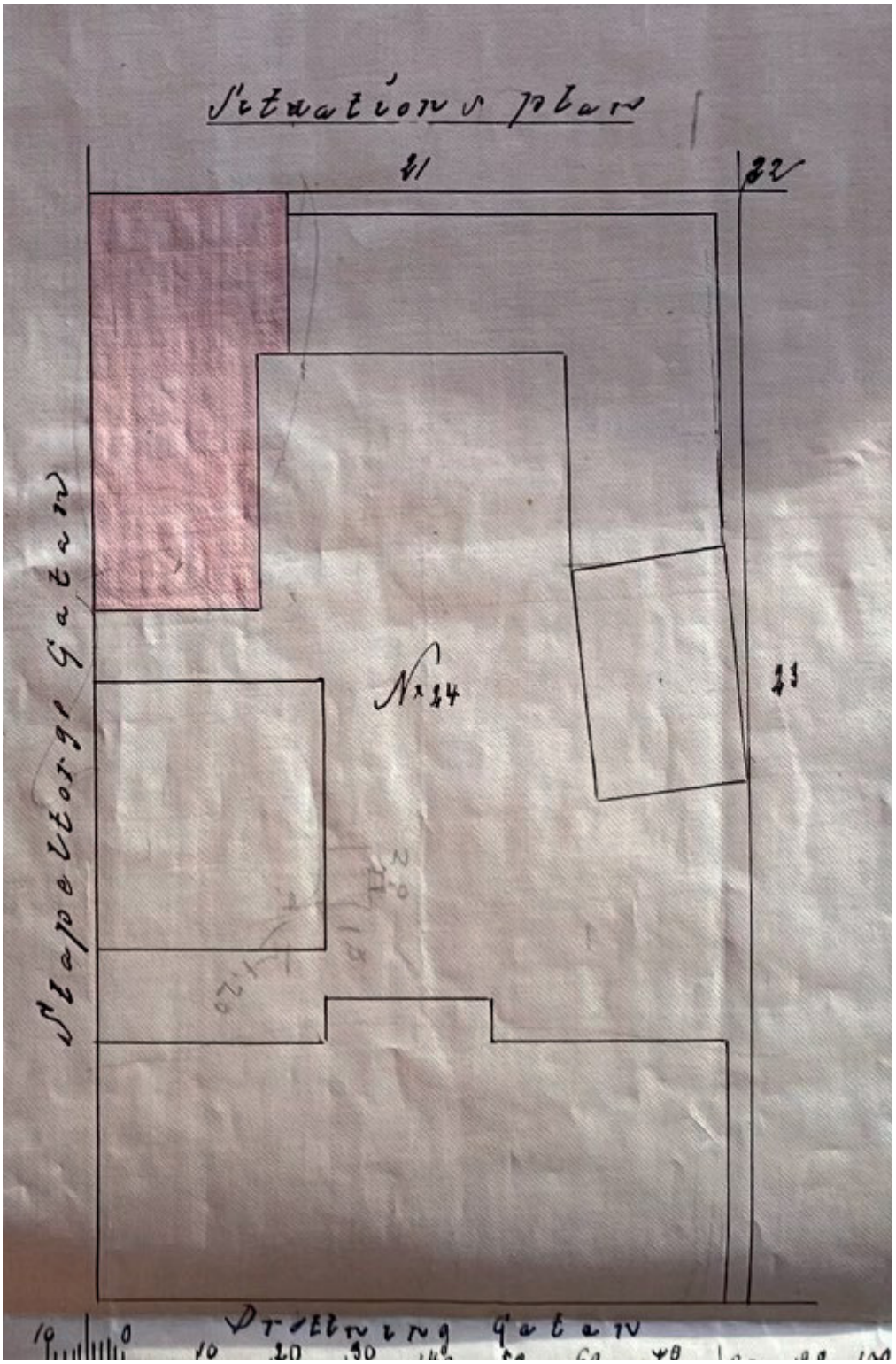

Figur 18. Förtätning av tomt nummer 24 enligt situationsplanen från 1878. Notera att söder är uppåt på ritningen. Drottninggatan är längst ner i bild. Ritning ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

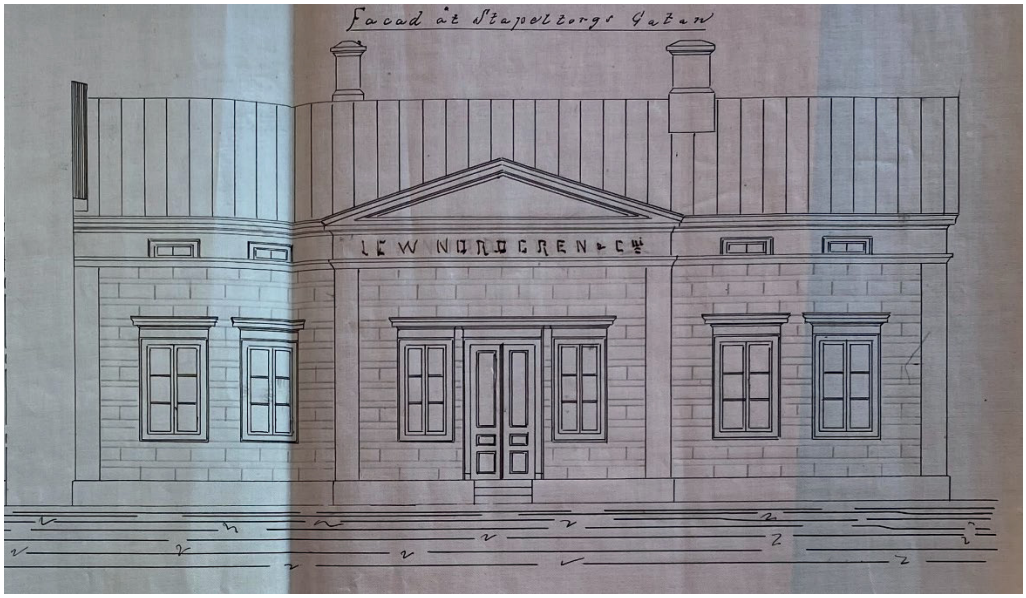

Figur 19. Förtätning av tomt nummer 24 sker i slutet av 1870-talet då Handlanden C. W. Nordgren uppför en nybyggnad utefter Norra Stapeltorgsgatan. Ritning från 1878 ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

I kvarteret Magistern sker inte några stora förändringar under slutet av 1800-talet efter att gårdarna på tomterna nummer 24 och 21 har uppförts. Under slutet av 1870-talet förtätas tomt nummer 24 då handlanden Nordgren uppför en nybyggnad utefter Norra Stapeltorgsgatan. Tomterna med nummer 22 och 23 förblir obebyggda.

Figur 20. Fotografi taget från kyrktornet 1901. Det vita bostadshuset mitt i bild med gaveln mot kameran, är Mattons bostadshus. Till vänster om detta ligger uthuslängan i vinkel. Bakom denna, till höger, skymtar delar av uthusen på tomt 24. Notera att Mattsons obebyggda tomter i kvarterets västra del skyddas av ett ljust målat plank som följer gatulinjen, se röd pil. Till höger ligger porterbryggeriet i grannkvarteret Syndicus. Fabriksanläggningen fyller hela kvarteret Syndicus yta och bryter med sin storskalighet av något mot omkringliggande kvarters bebyggelse. Foto ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

Figur 21. Fotografi från kyrktornet omkring 1905. Takkupan på Mattons bostadshus tillkom i början av 1900-talet i samband med att en vindsvåning mot väster inreddes, se röd pil. Till höger syns Porterbryggeriet i kvarteret Syndicus och Tingshuset i kvarteret Notarius. Foto ur Gävle Kommunarkivs fotosamling.

Figur 22. Stadskarta från 1905 med alla byggnader i centrala Gävle inritade. Tomterna 22 och 23 i kvarteret Magistern är obebyggda. Beskuren ritning ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

1: Kvarteret Magistern

2: Kvarteret Syndicus

3: Kvarteret Stadsdiket

4: Kvarteret Sjöhästen.

Fotografierna och ritningarna ovan visar delar av kvarteret Magistern under 1900-talets första år. Tomt nummer 24 och 21 är bebyggda med gårdar medan tomt nummer 22 och 23 fortfarande är obebyggda. (Jämför med figur 11.9 Vid tiden är de två senare tomterna i Mattons ägo och är anlagda med grönytor med fruktträd. Grusgångar skymtar. Trädgården är inhägnad med ett träplank som är målat i ljus kulör ut mot gatorna, medan insidan förmodligen är rödfärgad eller möjligen ofärgad. Planket ligger i linje med Kaplansgatan. Notera hur Porterbryggeriets anläggning fyller hela kvarteret Syndicus yta. (Se figur 20 och 21.)

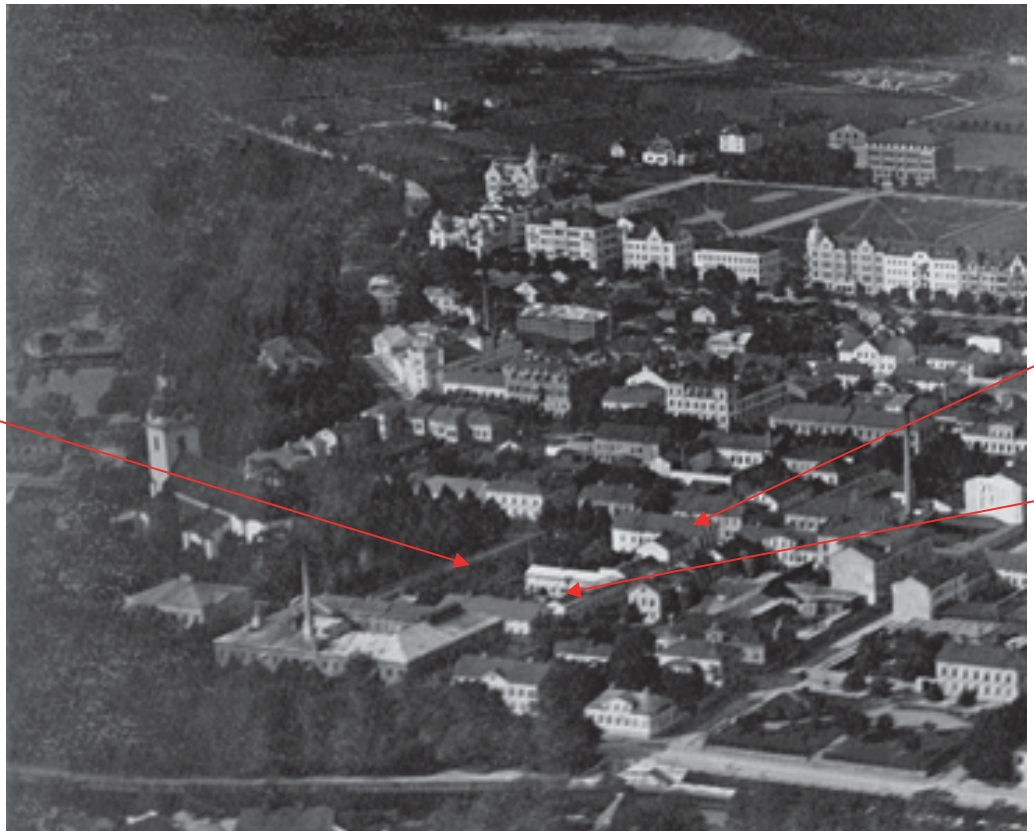

Figur 23. Det första flygfotot över Gävle togs 1913. Fotot är beskuret. Här syns de båda gårdarna i kvarteret Magistern, nummer 24 och nummer 21. Tomterna med nummer 22 och 23 är obebyggda. Foto ur Gävle kommunarkivs fotosamling.

Figur 24. Under 1920-talet låter Matton bygga på sitt bostadshus med ytterligare en våning. Ritning daterad 1920 ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

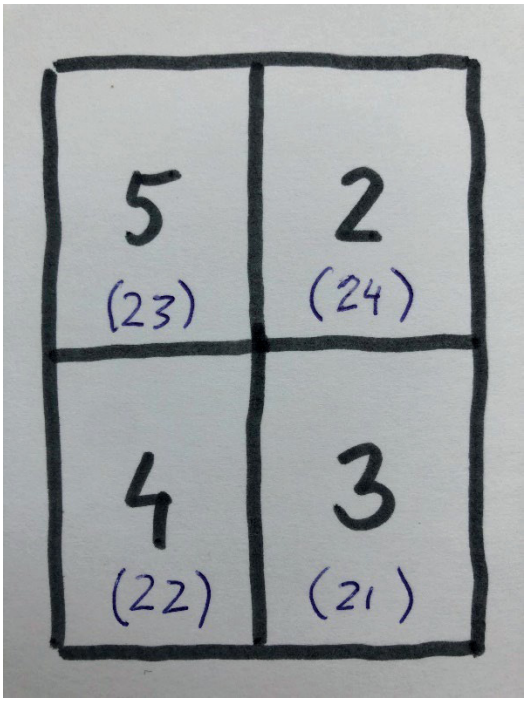

Figur 25. Kvarteret Magistern med nya tomtnummer 1930. Tidigare tomtnummer inom parentes. Jämför med figur 11. Skiss av utredaren utifrån information i arkivhandlingar på Gävle Kommunarkiv.

Under 1920-talet låter Matton bygga på sitt bostadshus med en våning. En senare ritning över kvarteret Magistern visar att de tidigare tomtnumren har ersatts med nya, enligt skissen ovan.

Figur 26. Heliga Trefaldighets församlingshus S:t Ansgars hus under början av 1930-talet sedd från korsningen Drottninggatan – Kaplansgatan. Notera bostadshuset på tomt nummer 2 (tidigare 24) bakom S:t Ansgars hus. Foto från början av 1930-talet, bildnummer C 264 ur Länsmuseet Gävleborgs fotosamling.

Under slutet av 1920-talet blev frågan kring ett församlingshus akut i Heliga Trefaldighets församling. Fram till 1916 hade Staffans hus på Brynäs använts som församlingslokal, men då Gävle församling delades i Staffan och Heliga Trefaldighet 1916 stod den senare utan församlingshus.

På kyrkostämman under hösten 1926 väcktes en motion om att på församlingens bekostnad låta uppföra ett församlingshus på en centralt belägen tomt nära kyrkan. Tomten hade kostnadsfritt ställts till förfogande av Emil och Ottil Matton, boende i gården som Emils far Lars Andreas Matton uppförde på 1870-talet (tomten 3, ursprungligen 21) och därtill också innehavare av de obebyggda tomterna med nummer 4 och 5, se figur 25. Tomten som skänktes till församlingen var en del av den norra tomten, nummer 5. En insamling startades av församlingen för bygget av S:t Ansgars hus, vilket kunde påbörjas 1929. Bakom ritningarna stod stadsarkitekt Gunnar Wetterling. S:t Ansgars hus invigdes i oktober 1930. Byggnaden har en rektangulär form i tidstypisk 1920-talsklassicism. Byggnaden uppförs i med den västra gaveln i liv med Kaplansgatan och den norra sidan utefter Drottninggatan.

Styrelsen för Heliga Trefaldighets församlingshusstiftelse hade bildats redan 1927 och från starten satt Ottil Matton med i styrelsen, ett uppdrag hon kom att bli trogen ända fram till sin död 1978.

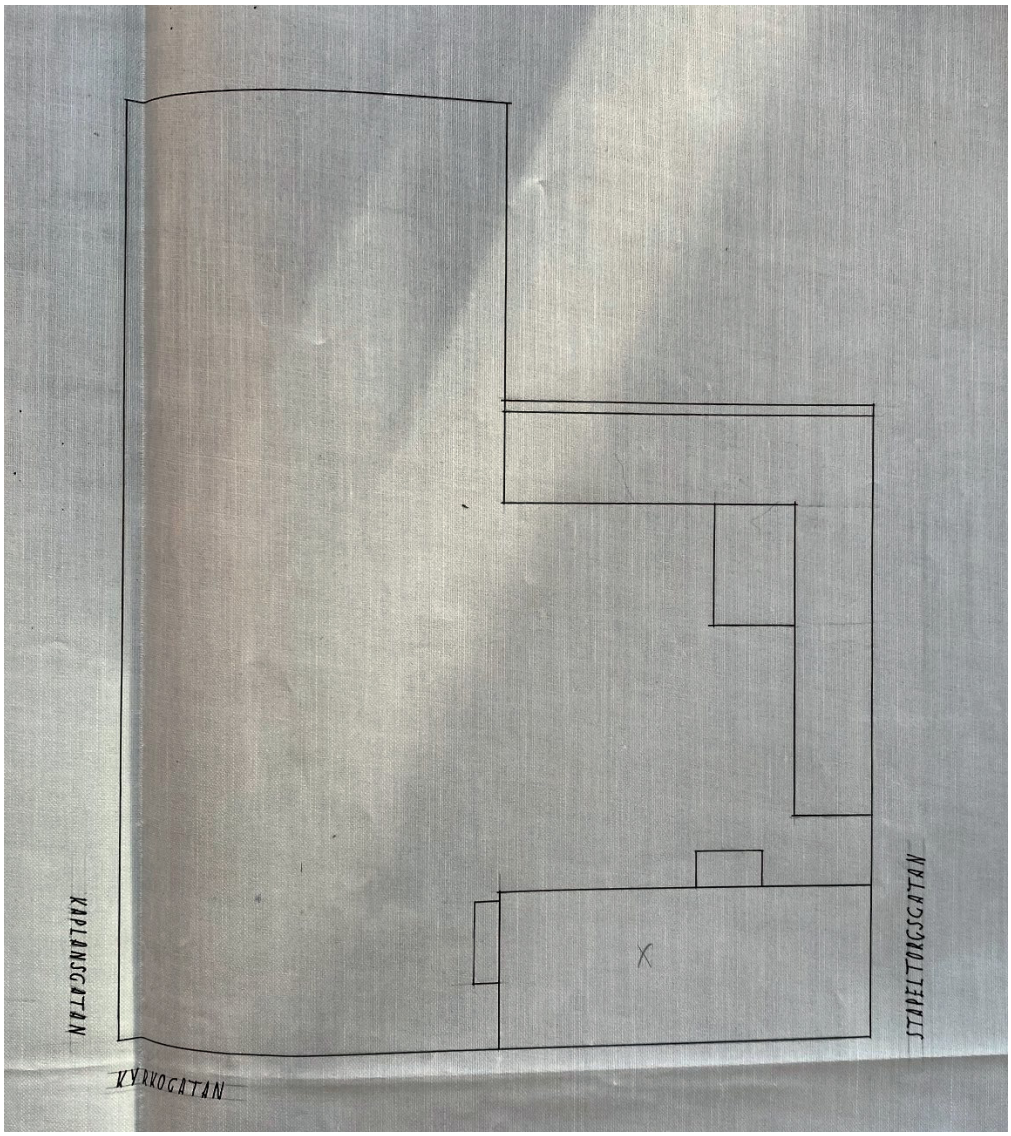

Figur 27. Situationsplan över tomten nummer 6 i kvarteret Magistern 1931. Ritning ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

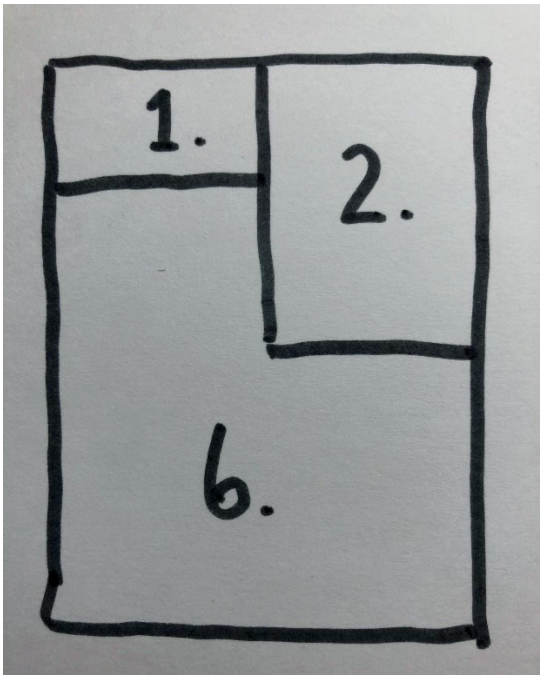

Figur 28. Kvarteret Magistern med nya tomtnummer 1931. Tomt nummer 1 ägs nu av Heliga Trefaldighets församling. Skiss av utredaren utifrån information i arkivhandlingar på Gävle Kommunarkiv.

Från 1931 finns bygglovsritningar för tillbyggnad av balkong på Mattons huvudbyggnad. Vid tiden har tomterna fått en ny numrering, förmodligen efter att tomt nummer 5 delats för att ge plats till S:t Ansgars hus. Mattons tomter har slagits samman till nummer 6. Av ritningarna framgår även att det inte var hela ytan i den nordvästra tomten som Mattons skänkte till Heliga Trefaldighets församling, utan endast en yta i tomtens norra del. Tomten där S:t Ansgars hus ligger heter 1931 nummer 1. Tomten i kvarterets nordöstra hörn, ursprungligen nummer 24 heter nu 2. (Jämför med figur 11 och figur 25.)

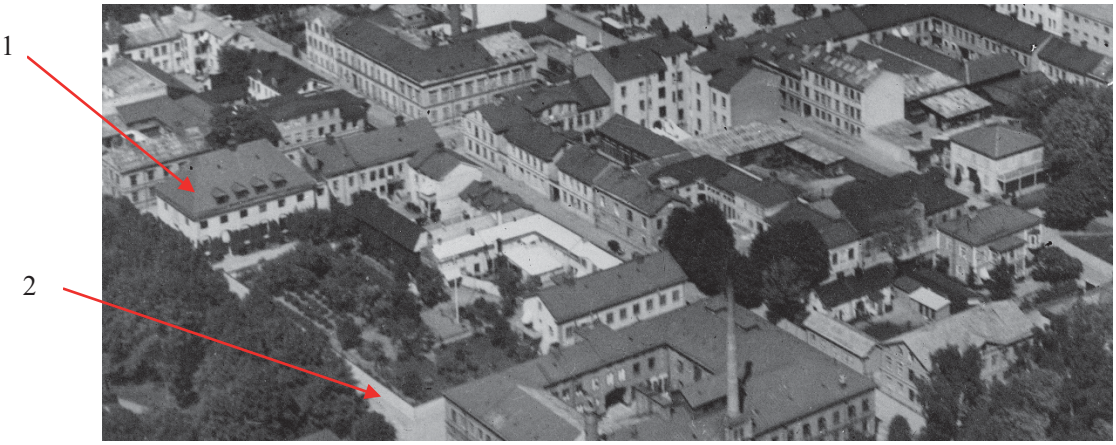

Figur 29. Flygfoto från 1938. S:t Ansgars hus i kvarterets nordvästra hörn (1). Mattons trädgård skyddas från insyn genom ett ljust målat plank. (2) Beskuret foto B 84–1041 ur Länsmuseet Gävleborgs fotosamling.

Flygfotot från 1938 ger en tydlig bild av Kvarteret Magistern med intilliggande kvarter. S:t Ansgars hus pryder kvarterets nordvästra hörn. Balkongen på Mattons bostadshus syns på gaveln. Mattons trädgård är prunkande med både buskar, träd och gräsytor. Det ljust målade planket skyddar trädgården från insyn. S:t Ansgars västra gavel och Mattons plank följer tätt på Kaplansgatans sträckning, något som också gäller för porterbryggeriet i kvarteret Syndicus längst ner fotot. Fotot ger också en

god uppfattning om bebyggelsen i grannkvarteret Stadsdiket, närmast öster om Magistern. Bostadshusen tycks hålla ungefär samma skala som husen i kvarteret Magistern, men gårdarna tycks mer centrumbetonade. Bostadshusen är förlagda i gatulinjen, medan lägre gårdshus ligger i kvarterets mitt. Norr och öster om dessa kvarter tycks bebyggelsens skalor öka.

Notera även kvarteret Sjöhästen, närmast till höger om porterbryggeriet i kvarteret Syndicus. Bebyggelsestrukturen i kvarteret Sjöhästen liknar mycket de bebyggda gårdarna i kvarteret Magistern. Bostadshusen ligger ut mot Norra Strandgatan och gårdshusen utmed Norra Stapeltorgsgatan.

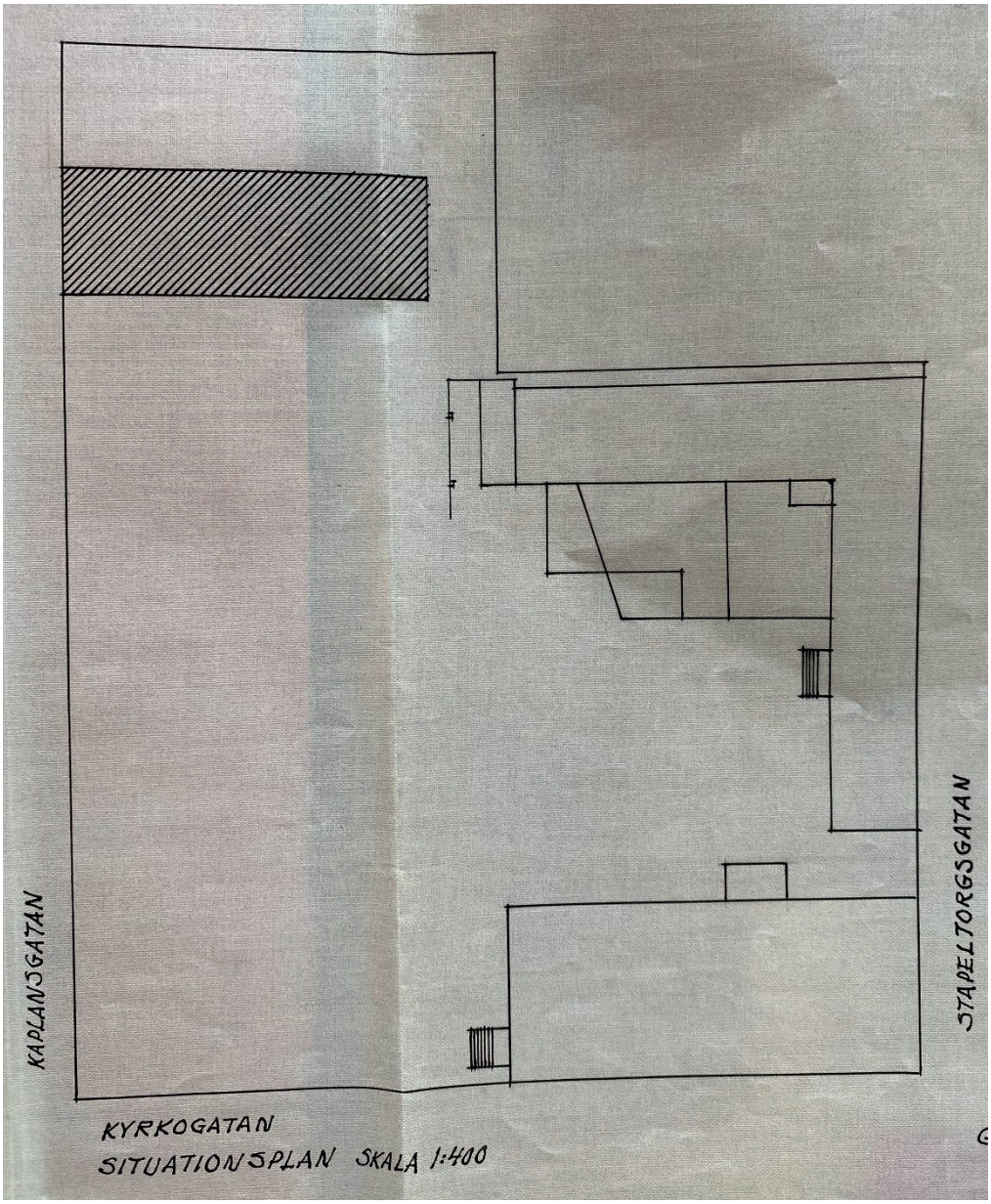

Figur 30. Situationsplan från 1952 över Mattons tomt nummer 6. Den skrafferade byggnaden avser ett garage som bygglovet berör. Situationsplan ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

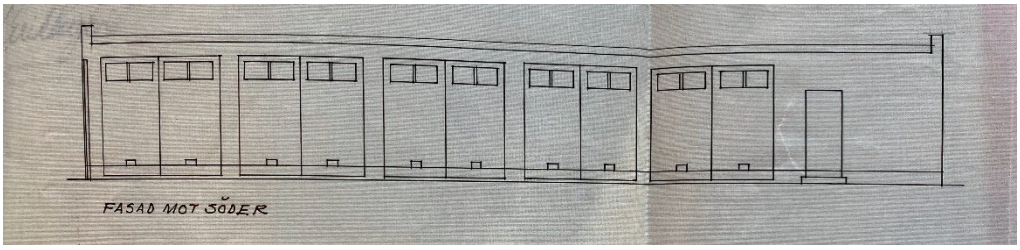

Figur 31. Bygglovsritning från 1952 avseende garagelänga på Mattons tomt nummer 6, med placering i tomtens norra del. Dörren till höger leder in till ett kylrum. Ritning ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

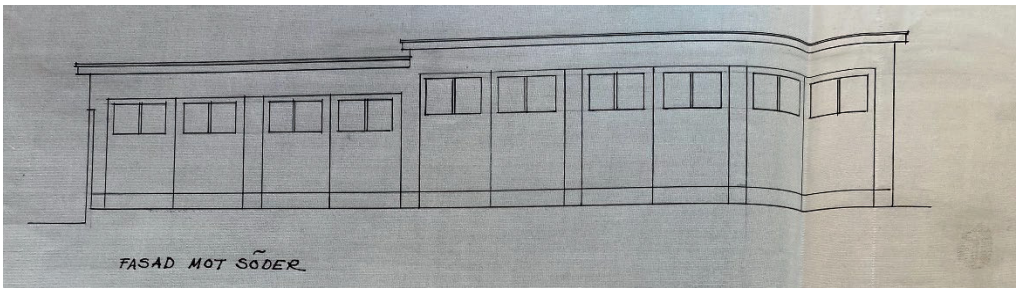

Figur 32. Bygglovsritning från 1956, avseende ändring av taket på garaget på Mattons tomt. Kylrummet till vänster har nu ersatts av garage. Ritning ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

Figur 33. Flygfoto från 1960-talet. Det är vår och grönskan är skir. Garaget på tomt nummer 6 är markerad genom pilen. Flygfoto 13276 ur Länsmuseet Gävleborgs fotosamling.

Under början av 1950-talet uppför Mattons ett garage på sin tomts norra del. Garagelängan uppförs parallellt med S:t Ansgars hus och med den västra gaveln i tomtgränsen mot Kaplansgatan. Till en början rymmer garagelängan också ett kylrum men under slutet av 1950-talet byggs det om, bland annat sker en höjning av taket. Kylrummet ersätts av garageplatser i hela längans bredd. Garageportarna vetter mot söder, men det är inte möjligt att se var utfarten från garaget är. Mattons gård tycks fortfarande vara en anlagd trädgård omgärdad av ett plank som sträcker sig utmed Kaplansgatan och Kyrkogatan.

Här lämnar vi kvarteret Magistern ett slag för att titta närmare på kvarteret Syndicus.

KVARTERET SYNDICUS HISTORIK

Då staden reglerades efter stadsbranden 1869 gavs kvarteret i hörnet av Kaplansgatan – Norra Strandgatan namnet Syndicus. Kvarteret delades i två tomter, 3 och 4, se figur 11.

Figur 34. Bygglovsritningar från 1873 rörande Porterbryggeriets fabriksanläggning i kvarteret Syndicus. Ritningen ovan visar fasaderna mot Kyrkogatan och Norra Strandgatan. Bygglovsritning ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

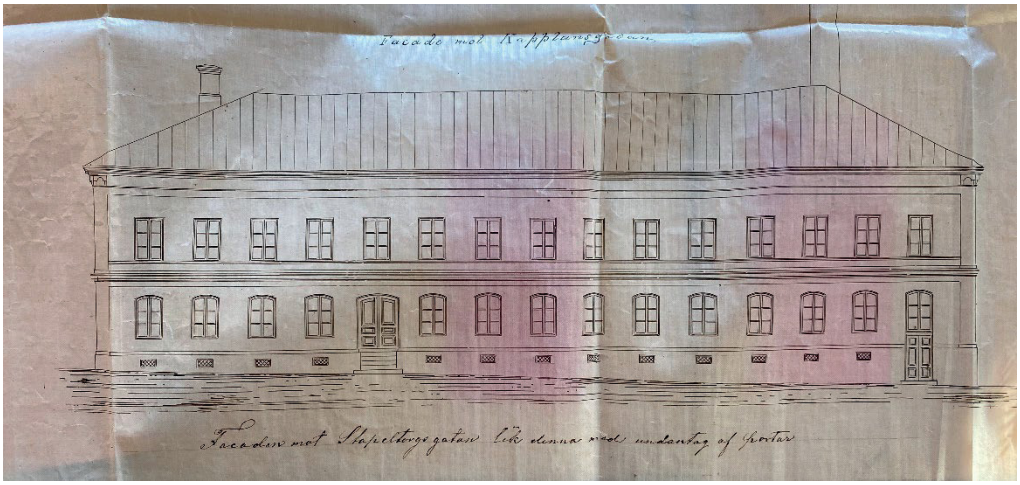

Figur 35. Bygglovsritningar från 1873 rörande Porterbryggeriets fabriksanläggning i kvarteret Syndicus. Ritningen ovan visar fasaderna mot Kaplansgatan och Norra Stapeltorgsgatan. Bygglovsritning ur Gävle Kommunarkivs samlingar.

Figur 36. Kvarteret Syndicus med porterbryggeriets anläggning, sett från söder. Fotografiet är sannolikt från början av 1880-talet. Foto A86-2667 ur Länsmuseet Gävleborgs fotosamling.

Porterbryggeri AB grundas 1873 och bygger under 1870-talet upp sin stora fabriksanläggning i kvarteret Syndicus, i hörnet av Norra Strandgatan - Kaplansgatan. Byggnaden uppförs i tegel och upptar hela kvarteret med sin kringbyggda form, (se kartan från 1905, figur 22). Fasaderna mot norr och söder ges samma utformning och fasaderna mot väster och öster har samma utformning. Norra Strandgatan och Kaplansgatan löper tätt utefter anläggningens byggnadskropp.

Fotografiet ovan är från 1880-talet. Det är möjligt att datera utifrån att tingshuset år 1880 byggdes om i enlighet med den utformning byggnaden har på fotografiet. Notera den nyanlagda parken söder Norra Strandgatan. Parken kallades länge för Porterparken utifrån läget invid porterfabriken. De ljusa stråken som syns i bildens nedre del är strandpromenaden efter Gavleåns kant.

KVARTERET MAGISTERN OCH SJÖHÄSTEN LÄGGS IHOP MED KVARTERET SYNDICUS

Landstinget köper upp kvarter i slutet av 1960-talet

I slutet av 1960-talet köper Landstinget i Gävle upp kvarteren Sjöhästen, Syndicus och Magistern för att inom dessa tre kvarter uppföra nya förvaltningsbyggnader. I samband med detta och den kommande stadsplaneändringen slås alla kvartersnamn samman till Syndicus.

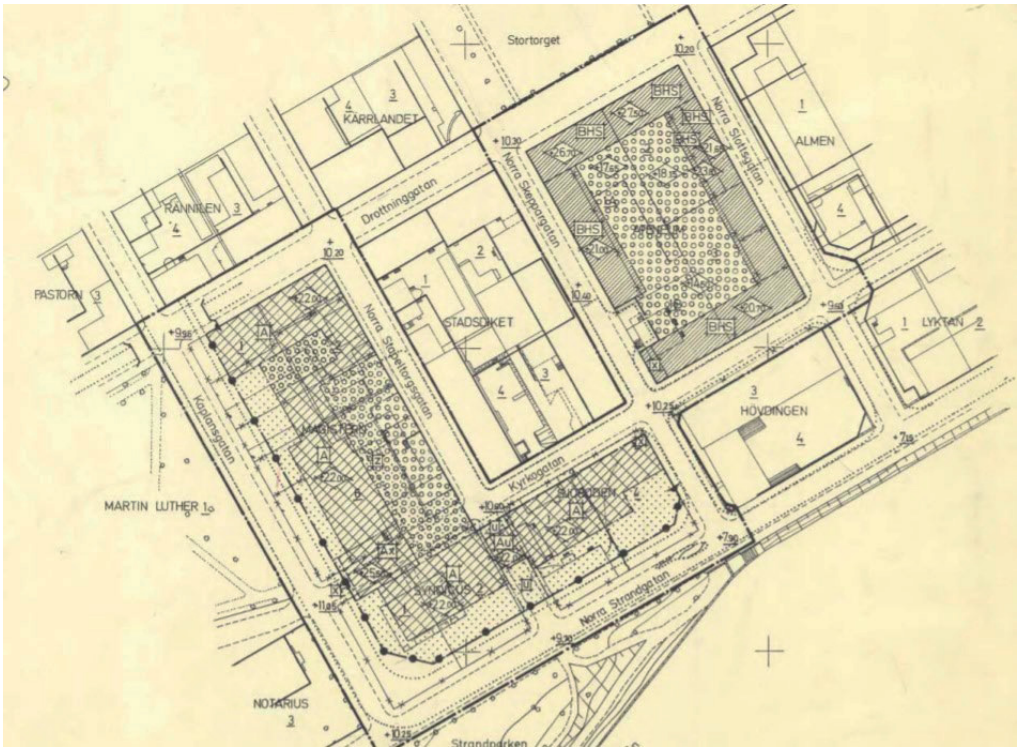

Figur 37. Planritning enligt den fastställda stadsplanen för Magistern, Syndicus, Sjöhästen, Atenèum och delar av Hövdingen. Planritning ur Digitala planarkivet, Gävle kommun.

Inför exploateringen antas 1969 en ny stadsplan som förutom ovan nämnda kvarter också inbegriper Atenèum och delar av Hövdingen. Vid samma tid rivs Porterbryggeriets anläggning i det ursprungliga kvarteret Syndicus. Enligt planbeskrivningen är strävan att hålla nere byggnadsvolymerna i de nya förvaltningsbyggnaderna, så att de i både skala och gestaltning ska underordna sig den befintliga miljön. En målsättning i planen är också att behålla visionen av små kvarter med mellanliggande gränder.

Stadsplanen från 1969 medger rivning av S:t Ansgars hus för att ge utrymme åt den ökade biltrafiken genom en breddning av Kaplansgatan, till Kaplansgatsleden. En rivning av S:t Ansgars ses också som nödvändig för att ge plats till utbyggnaden av förvaltningsbyggnader, som var tänk att ske i flera etapper. På planritningen framgår att den tidigare områdesgränsen mot väster och söder har utgått. Den nya gränsen är markerad ett stycke innanför den tidigare. Det innebär med andra ord att fastighetsgränsen minskade åt dessa håll. De planerade byggnadskropparna är på stadsplanen i sin tur indragna från den nya fastighetsgränsen. Planen innebär en stor förändring i såväl bebyggelse- som kvartersstruktur. Den strikta rutnätsplanen är helt utsuddad i just detta sydvästra hörn. Jämför med till exempel figur 22 där porterbryggeriets

byggnad ligger i linje med gatugränsen. Enligt planbeskrivningen från 1969 (se planritning figur 37) planeras en första byggnadsetapp genom en byggnadslänga efter Kyrkogatan. Därefter följer etapp två med en länga utefter Kaplansgatan, med långsidan i ungefär samma fasadlinje som den västra gaveln på byggnaden efter Kyrkogatan. Mellan byggnadskropparnas indragna placering och fastighetsgränsen är marken prickad, det vill säga markerad som ”Mark som icke får bebyggas”. I den sista utbyggnadsetappen planeras en byggnadsenhet utefter Drottninggatan, på platsen för S:t Ansgars hus, men inte lika utdragen mot väster som S:t Ansgars hus. Detta för att ge plats till en breddning av Kaplansgatan. Fram till dess att denna etapp skulle genomföras kunde dock S:t Ansgars hus vara kvar.

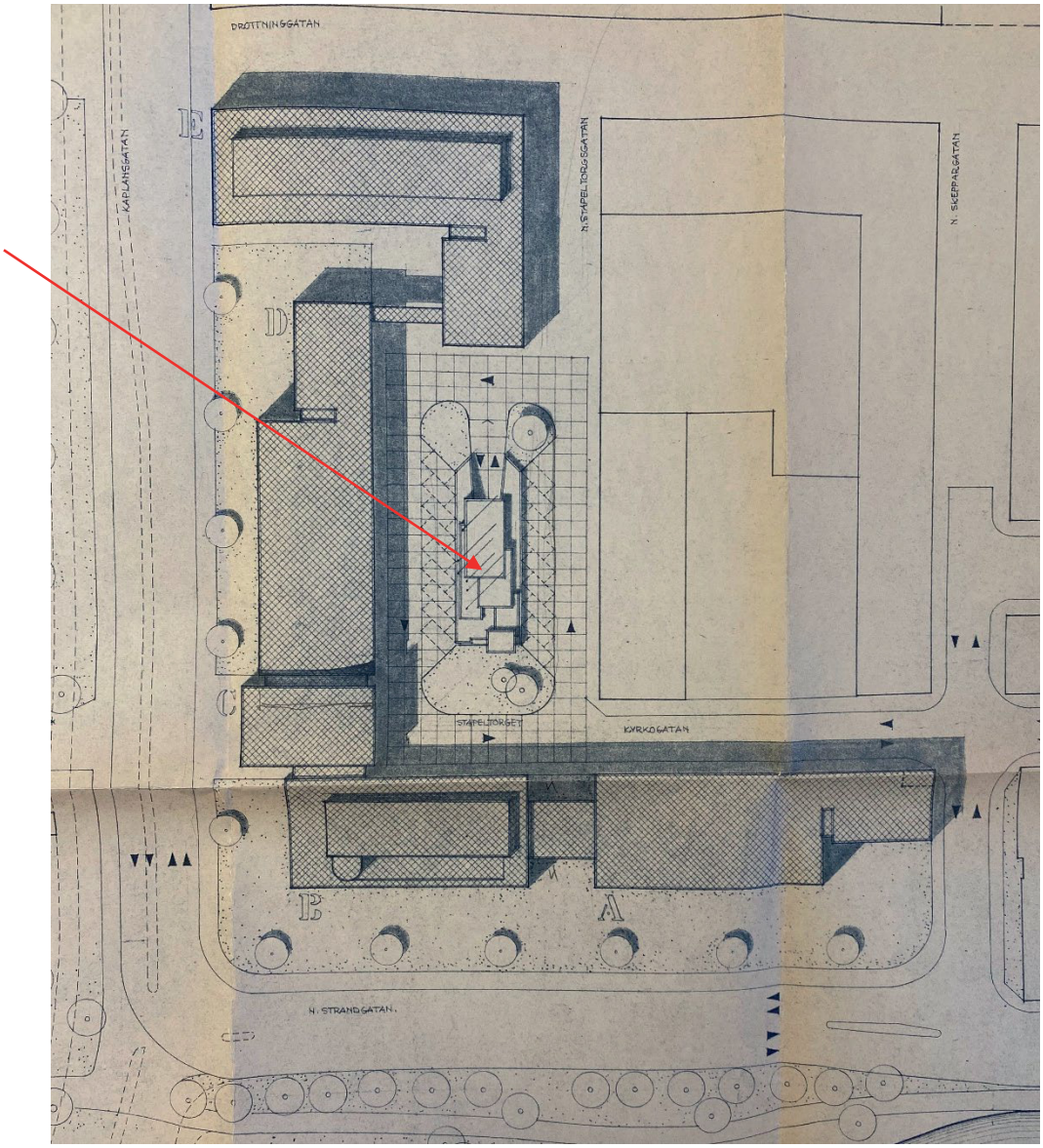

Figur 38. Ett av de förslag som läggs fram rörande nya förvaltningsbyggnader för landstinget under början av 1970-talet. Nya Stapeltorget markeras med en röd pil. Ritning ur Gävle kommunarkivs samlingar.

Det finns i kommunarkivets samling flera förslag som läggs fram inför uppförandet av nya förvaltningsbyggnader. I ett av dem (figur 38) redovisas ytan för det ”Nya Stapeltorget” ungefär mitt i ritningen. Ytan skulle förbli obebyggd men prydas av ett större konstverk som skulle uppföras i anslutning till nerfarten till ett nytt garage under mark. Namnet ”Det nya Stapeltorget” var naturligtvis en flört med historien och Stapeltorget, som fram till stadsbranden 1869 öppnade sig närmast norr om kvarteret.

Förslaget visar tre byggnadslängor. Etappens första utefter Kyrkogatan, väl indragen från såväl Norra Strandgatan som Kaplansgatan. Längan i etapp två sträcker sig efter Kaplansgatan och är också indragen från gatulinjen. Byggnadskroppen är hopbyggd med enheten efter Kyrkogatan och blockerar därmed Kyrkogatans utfart mot Kaplansgatan. Tanken var dock att det skulle vara möjligt för fotgängare att passera under denna del för att nå vidare ut till Kaplansgatan.

Under slutet av 1960-talet finns fortfarande flera byggnader kvar inom de två tomter som bebyggdes efter stadsbranden (tomt 24 och 21, se figur 11.)

Figur 39. Gården som Mattons uppförde efter branden på tomt 21, se figur 11, sedd från söder 1969. Uthusen och gården i kvarterets nordöstra del syns efter Norra Stapeltorgsgatan. Fotografi ur Gävle kommunarkivs fotosamling.

Figur 40. ”Mattons hudaffär” belägen i uthuslängan på Mattons fastighet. Foto 1969 ur Gävle kommunarkivs fotosamling.

Figur 41. Hörnet Drottninggatan – Norra Stapeltorgsgatan under början av 1970-talet. Gården till höger uppfördes efter stadsbranden av Brukspatron Herr A. P. Landin på tomt nummer 24 i kvarteret Magistern, se figur 11. Huset bortanför detta uppfördes på samma tomt 1878 av Handlanden C. W. Nordgren. Till vänster i bild skymtar byggnaderna i Kvarteret Skampålen, även de uppförda efter branden. Foto ur Gävle kommunarkivs fotosamling.

Figur 42. Hörnet av Norra Strandgatan – Norra Stapeltorgsgatan 1969. Byggnaderna till höger ligger inom kvarteret Sjöhästen och uppfördes efter stadsbranden. Flerbostadshuset högre upp på Norra Stapeltorgsgatan inom kvarteret Skampålen, uppfördes under 1950-talet. Foto ur Gävle kommunarkivs samlingar.

Figur 43. Hörnet Drottninggatan – Norra Stapeltorgsgatan 1974. Byggnaderna ligger i kvarteret Skampålen och uppfördes efter branden. Foto ur Gävle Kommunarkivs fotosamling.

Figur 44. Landstingets första byggnad uppförs 1975 över de två tidigare kvarteren Syndicus och Sjöhästen. Förlängningen av Norra Stapeltorgsgatan byggs igen men markeras genom att byggnaden bryts upp i två kroppar genom ett indraget parti med en lägre takhöjd. Foto: Ulrika Olsson, 2022-02-01.

Strävan i planbeskrivningen från 1969 - att hålla nere byggnadsvolymerna i de nya förvaltningsbyggnaderna och att behålla visionen av små kvarter med mellanliggande gränder - beaktas inte alls i den första byggnaden som uppförs i landstingets regi 1975. Den långa byggnadskroppen i tre plan uppförs över de två tidigare kvarteren Sjöhästen och Syndicus. Genom den långa byggnadskroppen blockeras Norra Stapeltorgsgatans utfart mot Norra Strandgatan och en del i den tidigare så tydliga rutnätsplanen slås sönder. Byggnadens läge, indragen från plangräns både mot söder och väster, medför även den en stor förändring i områdets tidigare bebyggelse-struktur. (Jämför med figur 22 där porterbryggeriets byggnad fyller upp hela kvartersytan.) Samtidigt medför de gröna ytorna mellan byggnadskroppen och gatorna en mjuk övergång mellan stadens nya bebyggelse och parkmiljön kring kyrkan.

Byggnaden med fasader av brunt tegel delas dock effektfullt i två enheter, vilka binds ihop genom en indragen, till stor del glasad del som ges en lägre takhöjd. Förutom att markera huvudentrén till anläggningen markerar de indragna partierna läget för Norra Stapeltorgsgatans anslutning till Norra Strandgatan. Bakom ritningarna står Sten Dahléns Arkitektkontor i Gävle.

Stadsplanen 1975

Under första halvan av 1970-talet avyttrar landstinget den nordöstra delen i det ursprungliga kvarteret Magistern till det kommunala bostadsbolaget Gavlegårdarna. En ny stadsplan upprättas 1975 och omfattar området i det ursprungliga kvarteret Magistern. Gavlegårdarna bygger för både handel och bostäder, med en högsta byggnadshöjd om fyra våningar mot Drottninggatan. Vid tiden finns fortfarande några av byggnaderna som uppfördes i kvarterets två östra tomter under 1870-talet kvar.

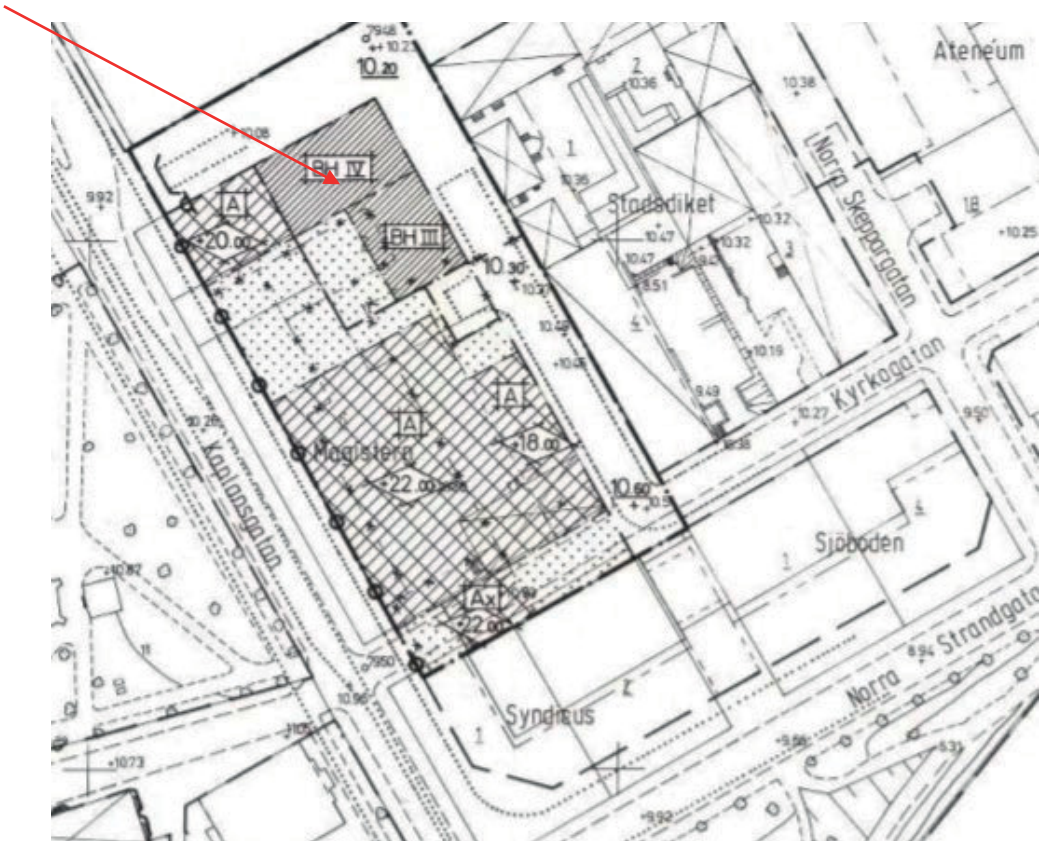

Figur 45. Planritning enligt 1975 års stadsplan. Gavlegårdarnas planerade byggnad är markerad med en pil i kvarterets nordöstra hörn. Planritning ur Digitala planarkivet, Gävle kommun.

Enligt planbeskrivningen ska planområdet närmast norr om Kyrkogatan under en övergångsperiod användas för parkeringsändamål innan den fortsatta utbyggnaden av landstingsbyggnader ska ske. De planerade byggnadskropparna är inte lika tydligt inritade på plankartan från 1975 som de är på plankartan från 1969. En stor del av ytan i det ursprungliga kvarteret Magistern är i plankartan markerat som ”Område för allmänt ändamål” med byggrätt som preciseras med byggnadshöjder. Fortfarande gäller bestämmelserna från 1969 års plan, vilka medger en rivning av S:t Ansgars hus. Ytorna närmast S:t Ansgars hus och Gavlegårdarnas planerade byggnad är i plankartan prickmarkerade vilket innebär ”Mark som inte får bebyggas”.

I planbeskrivningen hänvisas till det pågående arbetet med centrumplanen, vilken ryms inom Gävle kommunplan. I förslaget till centrumplan anvisas en möjlighet till ett bevarande av S:t Ansgars hus genom att dimensionerna av den planerade breddningen av Kaplansgatan hålls nere. Vidare beskrivs att det bör upprättas en särskild stadsplan för just den delen av Kaplansgatan, så snart som centrumplanen är antagen av Kommunfullmäktige.

Centrumplanen 1975

Arbetet med en ny centrumplan påbörjas bara några år efter 1967, då Gävles första centrumplan fastställdes. Anledningen till detta är att röster höjs under början av 1970-talet gällande den planerade utbyggnaden för bilismen och rivningarna av äldre bebyggelse i stadskärnan. Liknande proteströrelser fanns över hela landet och även i stora delar av Europa. Protesterna ledde fram till det Europeiska Byggnadsvårdsåret 1975, ett initiativ från Europarådet. I Gävle inrättas under året en byggnadsvårds-beredning inom Gävle kommun. Beredningen består av landsantikvarien (museichefen), stadsarkitekten, stadsarkivarien och två politiker. Avsikten är att frågor kring bevarande och byggnadsvård ska beredas inom gruppen innan slutligt beslut fattas i byggnadsnämnden. Proteströrelsen och det Europeiska Byggnadsvårdsåret är två starka faktorer som leder fram till att en ny centrumplan antas i Gävle 1975. Planen tar i större mån än tidigare planer hänsyn till den äldre bebyggelsen i Gävle centrum. S:t Ansgars hus markeras i planen som en omistlig byggnad.

UTREDNINGSOMRÅDET IDAG

Efter att landstinget uppfört sin första förvaltningsbyggnad 1975 och Gavlegårdarnas byggnad för handel och bostäder stod klar några år senare, har inte mycket hänt inom kvarteret Syndicus. Landstinget fullföljde aldrig planerna med fler byggnadsetapper. Anledningen till det är oklar. Kaplansgatan breddades aldrig och S:t Ansgars hus är bevarat. Kaplansgatan har bibehållit sin betydelse som en viktig förbindelselänk i nord-sydlig riktning inom centrala Gävle.

Den obebyggda ytan i områdets mitt har under alla år använts för parkeringsändamål. Ytan är väl ordnad och avgränsas mot väster genom en gjuten mur. Mellan muren och Kaplansgatan sträcker sig ett grönt stråk med en trädrad. Den gjutna muren ligger i linje med byggnaderna norr om S:t Ansgars hus, efter Kaplansgatan. Däremot sträcker sig den gjutna muren något väster om gavellinjen på Fastighets AB Örebackas byggnad.

Kyrkogatans asfalterade bredd smalnar ungefär strax efter Norra Stapeltorgsgatan. Trottoaren på Kyrkogatan breddas här och gatan övergår i ett gångstråk mot väster. Markytan består av betongplattor och en rad träd markerar gångstråkets bredd. Övrig plattäckt yta rymmer bland annat plats för cykelparkering. Som nämnts tidigare byggdes Norra Stapeltorgsgatans utfart mot Norra Strandgatan igen genom det nya förvaltningshuset. Mot norr ansluter Norra Stapeltorgsgatan till Drottninggatans gångstråk. All in- och utfart till parkeringen sker österifrån efter Kyrkogatan.

Under slutet av 1990-talet sålde landstinget kvarteret Syndicus till Norrporten, från vilken nuvarande ägaren Fastighets AB Örebacka köpte kvarteret 2016. S:t Ansgars hus är numer i privat ägor och Gavlegårdarnas fastighet ägs fortfarande av Gavlegårdarna.

Målsättningen i 1969-års stadsplan, att anpassa nya byggnader i både skala och gestaltning till den befintliga miljön samt att bibehålla visionen av små kvarter, efterlevdes aldrig. Rutnätsplanens tydlighet gick till stor del förlorad i samband med stadsplaneändringar under slutet av 1960-början av 1970-talet. Idag finns en mängd olika linjer att förhålla sig till vid framtida exploateringar eller andra förändringar i kvarteret, se figur 46.

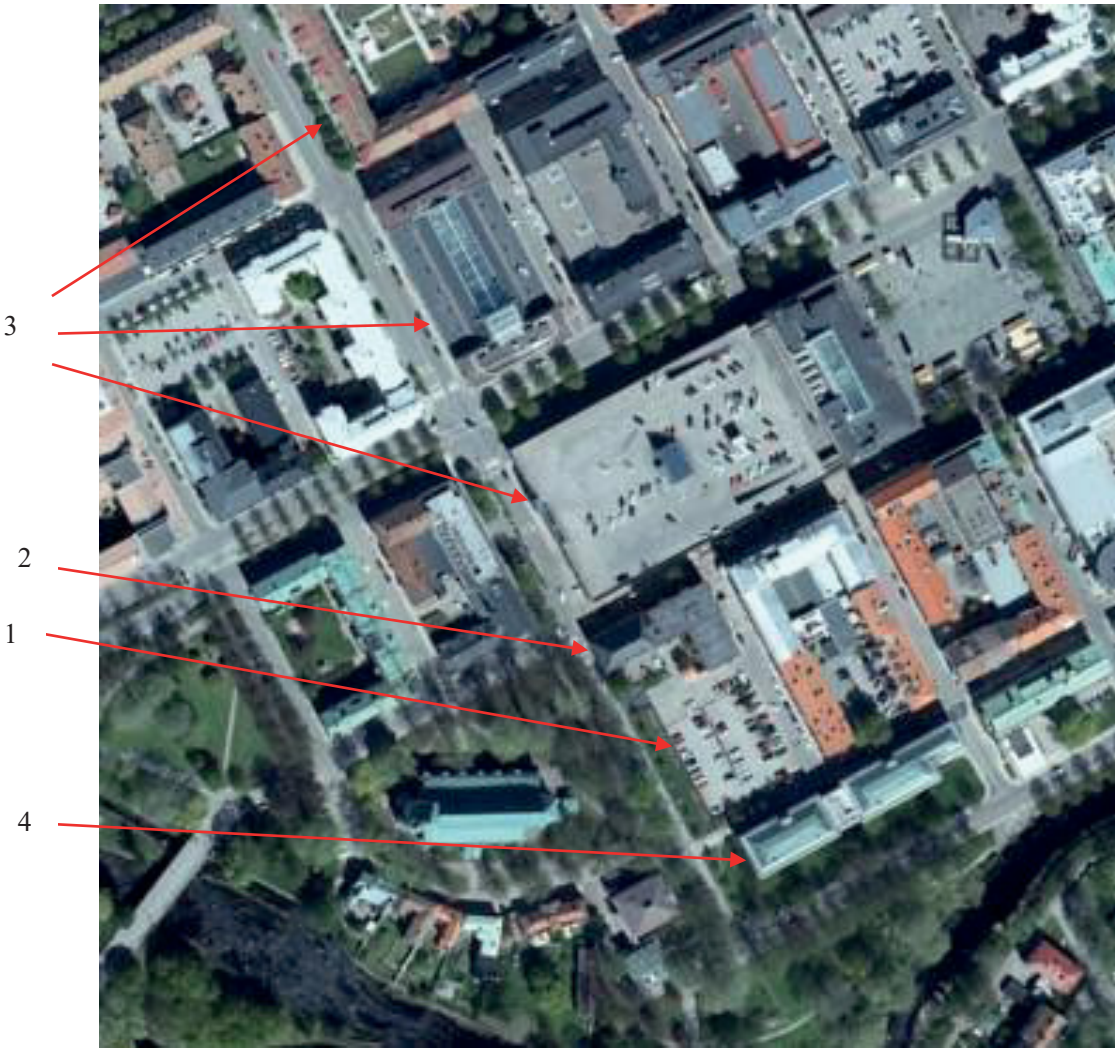

Figur 46. Flygbild över området idag. Notera hur parkeringsytan följer i linje med byggnaderna norr om S:t Ansgars hus. Fastighets AB Örebackas byggnad ligger något indragen från denna linje. S:t Ansgars västra gavel ligger tätt på Kaplansgatan vilken aldrig kom att breddas enligt planerna som fanns i slutet av 1960-talet. Flygbild från Eniro.

1. Parkeringsytans/den gjutna murens linje mot Kaplansgatan. Mellan muren och Kaplansgatan finns en grönyta med en rad träd.

2. S:t Ansgars hus skjuter ut långt mot Kaplansgatan.

3. Byggnaderna norr om S:t Ansgars hus följer samma linje som den gjutna muren vid parkeringsytan.

4. Fastighets AB Örebackas byggnad ligger något indragen från linjen som håller samman parkeringsytan och byggnaderna norr om S:t Ansgars hus.

Figur 47. Främst i fotot syns gaveln på Fastighets AB Örebackas byggnad. Något förskjuten mot väster syns den gjutna muren som avslutar parkeringsytan. Muren är markerad med en pil. Murens linje följer den byggnadslinje som följer efter Kaplansgatan norr om S:t Ansgars hus, som är den gula byggnaden i bilden. (Se figur 46.) Till höger om S:t Ansgars hus syns Gavlegårdarnas byggnad bakom trädet. Foto: 2022-03-26.

Figur 48. Gatuvy från Google Maps. Vyn är sedd från öster och redogör hur Kyrkogatan övergår till ett smalt gångstråk mot väster. Övergången markeras genom markbeläggningen bestående av betongplattor.

Figur 49. Den obebyggda ytan inom kvarteret Syndicus sedd från nordväst. Notera trädraden som ligger innanför trottoaren. Foto: 2022-02-01.

Figur 50. Kyrkogatan ansluter till Kaplansgatan genom ett gångstråk som är smalare än den körbara Kyrkogatan. Foto: 2022-02-01.

Figur 51. Kyrkogatans gångstråk och den gjutna muren som gränsar parkeringsytan från den klippta grönytan utefter Kaplansgatan. Notera trädraden som preciserar gångytans bredd på Kyrkogatan. Foto: 2022-02-01.

Figur 52. Utredningsytan. Heliga Trefaldighets kyrka till vänster, S:t Ansgars hus i mitten och Gavlegårdarnas byggnad till höger. Kyrkogatan närmast i bild. Den vita bilen står parkerad på Norra Stapeltorgsgatan. Foto: 2022-02-01.

Figur 53. Infarten till parkeringsytan sker via Kyrkogatan. Gatan övergår till ett smalare gångstråk i höjd med Norra Stapeltorgsgatan. Foto: 2022-02-01.

Figur 54. Fastigheten som uppfördes av landstinget 1975 är idag i Fastighets AB Örebackas ägo. Byggnaden uppfördes över två äldre kvarter och stängde därmed av Norra Stapeltorgsgatans utfart mot Norra Strandgatan. Norra Stapeltorgsgatans läge markeras i byggnadskroppen genom en indragen och lägre del. Byggnadens norra långsida följer i linje med Kyrkogatan, medan den västra gaveln och den södra långsidan ligger indragen från fastighetsgränsen. Foto från söder. Foto: 2022-02-06.

KÄLLOR

Arkiv

Arkiv Digital

Digitalt Museum

Fornsök: https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/c35831b8-efd2-4b7b-9e02-88b04ba4f40c

Lantmäterimyndighetens arkiv

Länsmuseet Gävleborg

Kommunarkivet Gävle

Otryckta källor

https://www.gavledraget.com/10000-historia/10900-1900-talet/st-ansgars-hus-i-kvarteret-magistern-av-sten-hillman/ (2022-03-02)

Tryckta källor

Fyhrvall, Oskar. 1901. *Bidrag till Gefle stads historia och beskrifning*

Larsson, Bertel, Viklund, Helmer. 1988. *Gamla Gefle framkallat*

Karlström, Ture. 1974. *Gävle stadsbild – Bebyggelsehistoria och samhällsutveckling till 1900-talets början*

Kruusi, Johannes. 2007. *St Ansgars hus, antikvarisk förundersökning.* Slutredovisning xlm dnr 815/310

Svensson, Birgitta. 1984. *Gävle stadscentrum genom 400 år, en översiktlig bebyggelsehistorik*

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, SÖDRA STRANDGATAN 20, 802 50 GÄVLE. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE